

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра загальної, вікової та соціальної психології

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня «магістр»

на тему:

**«Особливості образу шлюбного партнера у подружніх прах з різним
стажем сімейного життя»**

Виконала:

магістрантка II курсу, 61 групи,
заочної форми навчання
спеціальності 053 «Психологія»

Стародумова

Світлана Анатоліївна

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,
доц. Ляховець Л.О.

Захищено з оцінкою _____

Голова ЕК:

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Чернігів – 2020

Студент (ка)	_____	_____
	(підпис)	(прізвище та ініціали)
Науковий керівник	_____	_____
	(підпис)	(прізвище та ініціали)
Рецензент	_____	_____
	(підпис)	(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри

(назва кафедри)

протокол № _____ від «_____» _____ 20__ року.

Студент (ка) допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри	_____	_____
	(підпис)	(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ УЯВЛЕНЬ ПРО ОБРАЗ ЧОЛОВІКА І ДРУЖИНИ У СУЧАСНІЙ СІМ'Ї.....	7
1.1. Сім'я як особлива система стосунків, її функції та типологія	7
1.2. Особливості формування та функціонування сім'ї	12
1.3. Образ ідеального шлюбного партнера у сучасному українському суспільстві.....	19
Висновки до першого розділу	27
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОБРАЗУ ШЛЮБНОГО ПАРТНЕРА У ПОДРУЖНІХ ПАРАХ З РІЗНИМ СТАЖЕМ СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ.....	28
2.1. Методи та методики дослідження	28
2.2. Характеристика вибірки та процедури дослідження	33
2.3. Аналіз отриманих результатів.....	34
2.4. Психологічні рекомендації подружжю з гармонізації міжособистісних стосунків у шлюбі	53
Висновки до другого розділу	57
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	60
ДОДАТКИ.....	65

ВСТУП

Актуальність дослідження. За даними Державної служби статистики України та альтернативних джерел, третина сімей в країні розпадається протягом перших чотирьох років шлюбу, а ще через п'ять років – 30% сімей. І дуже рідко в основі цих розлучень – невирішені проблеми. Найчастіше це просто небажання зрозуміти та прийняти думку іншого, поступитися, розбіжності образу ідеального шлюбного партнера та реального. Тож важливим завданням, що стоїть перед психологами, є виявлення сутнісного змісту та компонентів, механізмів утворення образів «ідеального» та «реального» шлюбного партнера. Проте, переважна більшість праць за цією темою (Т.В. Андрєєва, В.О. Васютинський, О.В. Головльова, Ю.І. Пантюхіна, О.М. Шевцова та ін.) спрямована на дослідження жіночих і чоловічих ідеалів сімейного життя та уявлень про ідеального партнера, що були сформовані у чоловіків та жінок ще до вступу у шлюб-сімейні відносини. Тема ж співвідношення жіночих та чоловічих уявлень про ідеального та реального шлюбного партнера є недостатньо дослідженою в сімейних парах, що перебувають у шлюбі тривалий час, і тому є актуальною для розуміння сучасних вимог партнерів один до одного і до сім'ї як соціального інституту.

Об'єктом дослідження виступає образ шлюбного партнера.

Предметом дослідження є структурно-змістовні характеристики образів ідеального/реального шлюбного партнера в подружніх парах з різним стажем сімейного життя.

Метою дослідження є вивчення трансформації ідеального/реального образу дружини/чоловіка у шлюбних партнерів з різним стажем сімейного життя.

Згідно з поставленою метою було визначено основні **завдання дослідження:**

1. Здійснення теоретичного аналізу уявлень про сім'ю, її структуру та функції за сучасними психологічними розвідками.

2. Розкриття структурно-змістовної динаміки образу ідеального та реального партнера у респондентів з різним стажем перебування у шлюбі.

3. Організація та проведення емпіричного дослідження особливостей образу ідеального та реального шлюбного партнера в осіб з різним стажем сімейного життя.

4. Проведення кількісного та якісного аналізу отриманих результатів.

5. Розробка психологічних рекомендацій членам подружньої пари з гармонізації стосунків у шлюбі.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали праці, присвячені вивченню особливостей функціонування сучасної родини (Ю.Є. Альошиної, Т.В. Андрєєвої, О.Ф. Бондаренка, О.В. Горецької, Л.В. Помиткіної та ін.); особливостям формування моделі сім'ї та вибору сімейного партнера (А. Адлер, М. Боуен, К. Вітакер, О.М. Кікінеджі, С. Кратохвіл, В. Сатир, Л. Термен, В. Томан та ін.); проблемам формування уявлень про образ шлюбного партнера (М.О. Абалакіна, О.О. Бодальова, Є.П. Ільїна, Д.М. Ісаєва, В.Є. Кагана, І.С. Кльоциної, Г. Навайтис, М.М. Обозова, В.О. Сисенко, Л.З. Сердюк та ін.).

Для досягнення мети і реалізації завдань у дослідженні було використано комплекс **методів**: теоретичні (метод аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення даних вітчизняних і зарубіжних наукових джерел для дослідження концепту сім'ї як особливої системи стосунків, дослідження механізмів формування образу ідеального сімейного партнера у сучасному українському суспільстві); емпіричні (методика «СОЛ (І)» (В.Л. Ситнікова), тестова методика «Образ чоловіка (дружини)» (О.Є. Тунік), методика СО-25, тест для визначення задоволеності шлюбом (В.В. Століна, Т.Л. Романова, Г.П. Бутенко)); методи первинного статистичного аналізу і узагальнення.

Структура роботи зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, теоретичного й емпіричного розділів, висновків, списку використаних джерел (56 найменувань), додатків.

Загальний обсяг роботи становить 65 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ УЯВЛЕНЬ ПРО ОБРАЗ ЧОЛОВІКА І ДРУЖИНИ У СУЧАСНІЙ СІМ'І

1.1. Сім'я як особлива система стосунків, її функції та типологія

Соціально-економічна криза, політична нестабільність, війна на Сході нашої держави позначились не лише на соціальному самопочутті людей, а й вплинули на функціонування української сім'ї, тобто інституції, яка фокусує в собі практично всі аспекти життєдіяльності як суспільства, так і окремого індивіда, є носієм культури, аксіологічних орієнтацій, традицій, соціальних норм і є горнилом первинної соціалізації. Сім'я виконує цілу низку соціальних функцій, що робить її необхідним елементом соціальної структури суспільства.

Зважаючи на плюралістичність функцій і завдань, які постають перед сім'єю, її складною структурою, поняття «сім'ї» є предметом вивчення багатьох наук: психології, соціології, історії, права, етнографії, економіки, статистики, демографії тощо, що зумовлює існування великої кількості підходів до тлумачення цього поняття. У контексті системного підходу найбільш ґрунтовне визначення поняття «сім'ї» було запропоноване А.Г. Харчевим, на думку якого, «сім'я – це історично конкретна система взаємостосунків між подружніми партнерами, між батьками та дітьми, мала соціальна група, члени якої пов'язані шлюбними та кровними зв'язками, спільністю побуту та взаємною моральною відповідальністю і соціальною необхідністю» [49, с. 21]. Проте, на нашу думку, зазначена дефініція відображає лише макрорівневу структуру сім'ї, наведене ж поняття доволі багатоаспектне.

Як мала соціальна група сім'я досліджується на мікрорівні. При цьому насамперед аналізуються особливості міжособистісної взаємодії у сімейній системі, особливості організації сімейного життя. У контексті сучасного символічного інтеракціонізму сім'я розглядається як певна система соціальних ролей [1; 32]. Як особлива соціальна інституція сім'я

досліджується на макрорівні, зокрема, акцент робиться на визначення та дослідження її соціальних функцій [10; 45]. У рамках конфліктологічного підходу досліджується складний і суперечливий характер сімейних стосунків [37; 31].

Існування великої кількості підходів щодо визначення сім'ї свідчить про складність зазначеного поняття, яке розглядається як соціальний інститут або ж як мала соціальна група. Аналіз сім'ї як соціальної групи передбачає її дослідження у процесі взаємодії з іншими соціальними інституціями, соціальними процесами, дослідження сім'ї як малої соціальної групи передбачає аналіз її складу і структури, групової згуртованості, характеру групової взаємодії, структуру влади та комунікації в сім'ї [25; 26].

Зазначимо, що сім'я поєднує в собі ознаки багатьох інших малих груп, і, перш за все, ознаки емоційно-психологічної та «інструментальної» групи, члени якої виконують цілий комплекс різноманітних видів діяльності побутового характеру. Поряд з тим, сім'я відрізняється від інших груп різноманітністю, глибиною і тривалістю зв'язків, що об'єднують її членів. Саме ці особливості сімейної системи роблять її унікальною та незамінною у процесі виховання підростаючого покоління.

Доволі ґрунтовним є і визначення поняття «сім'ї» у сучасній юридичній практиці. Стаття 3 Сімейного Кодексу (далі СК) України визначає сутність поняття «сім'я» через три її ознаки, котрі впливають із розуміння сім'ї як союзу двох чи більше осіб, а саме: спільне проживання; спільний побут; взаємні права та обов'язки [41].

Відповідно до СК, спільність проживання є однією з основних ознак сім'ї. Проте за певних обставин (у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми тощо) ця ознака не є обов'язковою для подружжя. Ще однією ознакою сім'ї відповідно до СК України є спільний побут її членів. Ця ознака може мати різноманітні вияви: спільне ведення господарства, влаштування відпочинку, набуття певних речей, затримання певних сімейних традицій тощо. Ознакою сім'ї визнається також наявність

взаємних прав та обов'язків між її членами. За невиконання або неналежне виконання сімейних обов'язків встановлюється юридична відповідальність, наявність якої є також ознакою сім'ї [41].

Специфіка сім'ї як соціального інституту зумовлена виконанням нею низки соціальних функцій, пов'язаних з дітонародженням, освітою та вихованням дітей, веденням домашнього господарства та проведенням вільного часу, створенням умов для духовного спілкування та зняття емоційної напруги тощо.

Функцій сім'ї можна охарактеризувати як певний набір історично-обумовлених видів діяльності родини. На думку, Є. Васильєвої найважливішими функціями сім'ї є [7, с. 55]:

- репродуктивна – головна функція, пов'язана з народженням дітей і продовженням людського роду;
- виховна – виховання та соціалізація дітей;
- господарсько-побутова – ведення домашнього господарства, догляд за дітьми та особами старшого віку;
- економічна – матеріальне забезпечення членів родини;
- соціального контролю – передбачає відповідальність членів сім'ї за поведінку її членів у соціумі, виконання обов'язків членами подружжя, батьками і дітьми, старшого покоління перед молодшим;
- духовного спілкування – духовне спілкування між членами родини;
- соціально-статусна – родина забезпечує членам сім'ї певний соціальний статус у суспільстві;
- дозвіллєва – організація дозвілля кожного члена сім'ї;
- емоційна, що забезпечує здійснення психологічного захисту кожного члена сім'ї, організацію емоційної стабільності особистості, психологічної терапії;
- соціокультурна, що забезпечує передачу певного досвіду, знань, духовних цінностей, принципів і способів поведінки від старших молодшим членам родини.

У науковий обіг увійшли та набувають поширення, крім основних, і додаткові функції сім'ї, зокрема: регенеративна (лат. *regeneratio* – «відродження», «відновлення») – спадкування статусу, прізвища, майна, соціального становища, передачу сімейних цінностей; соціально-статусна – надання певного соціального статусу членам сім'ї, відтворення соціальної структури; психотерапевтична – задоволення потреби в симпатії, повазі, визнанні, емоційній підтримці, психологічному захисті; філіцітологічна – прагнення до особистого щастя та благополуччя [45, с. 234].

Зауважимо, що всі визначені функції є узагальненими, тобто не кожна конкретна сім'я виконує кожну з них.

Для повного усвідомлення сім'ї як особливого психологічного та правового явища необхідно проаналізувати її види. Класифікацію сімей за видами здійснила, зокрема, А. Грищук, використавши у своїй типології такі ознаки як [14, с. 5]:

1) тривалість існування родини: менше десяти років, більше десяти років;

2) кількість дітей у родині: бездітні, малодітні, багатодітні (багатодітна сім'я – сім'я, в якій подружжя (чоловік і жінка) перебуває у зареєстрованому шлюбі, разом проживає та виховує трьох і більше дітей, зокрема кожного з подружжя, або один батько (одна мати), який (яка) проживає разом з трьома і більше дітьми та самостійно їх виховує. До складу багатодітної сім'ї входять також діти, які навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, – до закінчення навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років);

3) рівень соціального забезпечення: (малозабезпечені сім'ї (малозабезпечена – це сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід, нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї); та забезпечені сім'ї);

4) професійна приналежність: наприклад, сім'ї медичних працівників, військовослужбовців;

5) вік членів родини: сім'ї повнолітніх осіб та сім'ї неповнолітніх (яким виповнилось 14 років та яким не виповнилось 14 років);

6) стан здоров'я членів родини: наприклад, члени сім'ї осіб, які живуть з ВІЛ;

7) склад сім'ї: повна сім'я або неповна;

8) форма створення: традиційні сім'ї, альтернативні.

У психології поширеним є розподіл сімей на сім'ї зі сприятливим і несприятливим психологічним кліматом [21, с. 38]. Так, сім'ї зі сприятливим психологічним кліматом можна охарактеризувати як згуртовані, доброзичливі, вимогливі до стосунків у родині, відповідальні.

Сім'ї з несприятливим психологічним кліматом мають напружений характер взаємостосунків, їхні відносини можуть бути охарактеризовані як конфліктні, відсутня взаємоповага, для дітей характерне почуття емоційної незахищеності, емоційного дискомфорту.

Відповідно до ступеня сімейних негараздів розрізняють сім'ї конфліктні, які характеризуються розбіжністю інтересів та потреб, що стає причиною виникнення негативних емоцій; кризові родини, де потреби та інтереси «стикаються» особливо різко, оскільки стосуються найважливіших сфер життєдіяльності сім'ї; проблемні, що потребують допомоги в конструктивному розв'язанні конфліктів, у подоланні об'єктивних складних життєвих ситуацій (наприклад, відсутність житла і засобів для існування) при збереженні загальної позитивної сімейної мотивації [21, с. 42].

Поширеним також є поділ родин відповідно до якості зовнішніх та внутрішніх кордонів. Найбільш патологічними варіантами є ретрофлексуюча сім'я, яка має жорсткий непроникний спільний кордон і водночас прозорі індивідуальні кордони та дезорганізована сім'я, яка має надмірно прозорі зовнішні межі. У таких сім'ях через відсутність достатнього взаємного контакту її членів і відкритості зовнішніх кордонів існує велика небезпека асоціальної поведінки чи розпаду сім'ї як цілого [25, с. 44].

Зазначимо, що наразі в Україні спостерігається зменшення кількості

«традиційних сімей» і зростає відносна кількість альтернативних шлюбів. Стимулюючими факторами виступають: підвищення толерантності суспільства до нетрадиційних форм шлюбно-сімейних стосунків, знецінення традиційних форм шлюбу, знижений рівень вимог до якості власного подружнього і родинного життя у більшості людей.

Досить поширеними в Україні стали неповні сім'ї, тобто сім'ї без шлюбного ядра, які складаються з матері або батька з дітьми (іноді – з одним з їх батьків). Причинами утворення цього типу сімей є руйнація шлюбних відносин внаслідок розлучення чи вдівства, позашлюбна народжуваність, інтенсивна зовнішня трудова міграція населення. Характерним є і високий рівень розлучень. За її рівнем Україна лідирує в Європі [26, с. 13].

Отже, сім'я – це мала соціальна група людей, що заснована на шлюбі та(чи) кровній спорідненості і функціонує на основі спільного проживання, як мінімум, двох осіб, наявності спільного побуту та взаємних прав та обов'язків. Сім'я як соціальний інститут виконує ряд соціальних функцій, пов'язаних з дітонародженням, освітою та вихованням дітей, веденням домашнього господарства та проведенням вільного часу, створенням умов для духовного спілкування та зняття емоційної напруги тощо.

1.2. Особливості формування та функціонування сім'ї

Стосунки кожної пари унікальні і неповторні по-своєму, проте більшість сімей проходять певні стадії розвитку, які в подальшому допомагають їм набути нового досвіду у спілкуванні і взаємодії один з одним. У переважній більшості родин всі ці стадії переходять одна одну в майже хронологічному порядку, іноді бувають і виключення. Стадії ж розвитку сімейної системи називають – життєвим циклом сім'ї.

Зазначимо, що життєвий цикл розвитку сім'ї обумовлюється об'єктивними подіями її існування (наприклад, народження дитини) і реалізується у контексті вікових змін усіх членів сім'ї. Віково-психологічні зміни, що стосуються особистості кожного члена родини, повністю змінюють

особливості функціонування сімейної системи: змінюються система потреб і мотивів членів родини, способи їх поведінки й діяльності, їх соціальний статус членів сім'ї, а отже і характер функціонування родини в цілому [4, с. 86].

Е. Дюваль був першим вченим, який у 1950 р. опублікував дослідження з проблем розвитку сім'ї й умовно поділив життєвий цикл родини на вісім стадій, пов'язаних із розвитком як унікальної системи стосунків, від моменту укладення шлюбу до припинення існування сім'ї у зв'язку зі смертю обох членів подружжя [56].

Життєвий цикл сім'ї, відповідно до концепції Е. Дюваля, складається з таких стадій [56]:

1. Прийняття й освоєння подружніх ролей. На цій стадії молода подружня пара ще не має дітей і займається проблемами врегулювання відносин із родичами, кількість яких зростає. Окрім того у цей період відбувається процес адаптації членів подружжя один до одного.

2. Поява в родині дітей. Поява першої дитини вимагає від подружньої пари переходу від діадного типу відносин та адаптації до відносин у трикутнику. Турботи, пов'язані з доглядом за дитиною, домінують у цей період.

3. Сім'ї з дітьми дошкільнятами. Це період первинного введення дітей у позародинні інститути соціалізації (дошкільні заклади).

4. Сім'ї з дітьми молодшими школярами. Під час цього періоду особлива увага батьків прикута до навчання дітей у початковій школі. Стимулювання шкільної успішності – головне завдання сім'ї у цей період.

5. Сім'ї з підлітками. Головне завдання цього періоду – «прийняття» власних майже дорослих дітей, зміна особливостей спілкування з ними.

Дорослішання дітей дозволяє батькам створювати власне коло інтересів, безпосередньо не пов'язаних із дітьми, активно займатися питаннями власної кар'єри. Відбувається підготовка до виходу дітей із родини.

6. Вихід молодих людей із сім'ї (від виходу першої дитини до моменту, коли наймолодший покине батьківську родину).

7. Середній вік батьків (від «порожнього гнізда до відходу на пенсію»). Головним завданням цього періоду є переструктурування стосунків між подружжям. Старше й молодше покоління повинно навчитися будувати відносини, які б ґрунтувалися на незалежності і взаємній повазі.

8. Старіння членів родини (від відходу на пенсію до смерті обох членів подружжя). Найскладніші завдання цього етапу: прийняття факту виходу на пенсію й адаптація до старості.

Зауважимо, що у своїй періодизації Е. Дюваль аналізує головним чином особливості функціонування дитячої підсистеми. Наразі ж у психології більш популярною є періодизація розроблена Є. Васильєвою, яка базується на аналізі завдань, які має вирішити родина на кожному етапі свого функціонування. Так, дослідниця виділяє п'ять стадій життєвого циклу сім'ї:

- 1) від зародження родини до народження дитини;
- 2) народження і виховання дітей;
- 3) закінчення виконання сім'єю виховних функцій;
- 4) діти живуть з батьками, і хоча б один не має власної родини;
- 5) подружжя живе одне або з дітьми, які мають власні сім'ї [7, с. 152].

Психологічний підхід до періодизації життєвого циклу сім'ї представлений у роботах С. Мінухіна, А. Варги, О. Чернікова. Зазначені автори виділяють такі етапи розвитку сім'ї, зважаючи на типові завдання розвитку сімейної системи [6; 33]:

1. Дошлюбний період: від першої зустрічі майбутньої сімейної пари до укладання шлюбу. У цей період на думку дослідників вирішуються проблеми особистісної ідентичності, досягнення емоційної та фінансової незалежності від батьків, визначення власного соціального статусу.

2. Укладання шлюбу й виникнення подружніх відносин. Основне завдання цього періоду – освоєння сімейних ролей та вироблення правил сімейного співжиття.

3. Народження дітей. У цей період відбувається засвоєння батьківських ролей. А у чоловіків часто виникають ревності до дитини через концентрацію

дружини на немовляті. Дбайливе ставлення обох батьків до малюка сприяє формуванню у дитини базового почуття довіри до світу. За відсутності турботи батьків дитина може відчути явище госпіталізму, стає млявою й загальмованою.

Засвоєння нової сімейної функції, пов'язаної з народженням і вихованням дитини, вимагає нової перебудови структури родини. Для цього необхідні зміни деяких сталих правил взаємодії між членами подружжям, які стали батьками, вибудовування нових взаємин із бабусями й дідусями, перерозподіл сімейного бюджету, прийняття нової ієрархії цінностей: родина, дитина, чоловік, робота, друзі, батьки, родичі. У подружжя виникає проблема зниження інтенсивності сексуальних відносин. Жінки переживають дефіцит професійної самореалізації, з'являється заздрість до «свободи» чоловіків. Як наслідок труднощів вирішення природних завдань цього періоду у подружжя можуть виникнути незадоволеність один одним, родинними відносинами.

4. Формування дитячої підсистеми. Народження наступної дитини стає причиною нового переформатування сімейних відносин. Поява братів, сестер означає виникнення самостійної підсистеми – дитячої (сиблінгової) із певними правилами й нормами. Між дітьми може виникнути стосунки по типу конкуренції або ж, навпаки, – співробітництва, взаємодопомоги і підтримки. Батьки повинні встановити баланс між владарюванням, турботою і відповідальністю та прийняттям права кожної дитини (і сиблінгової підсистеми) на автономію.

5. Введення дітей у позасімейні інститути соціалізації: дитячі дошкільні установи, школи. На цьому етапі відбувається розширення контактів, що вимагає від подружжя готовності, знань і умінь взаємодіяти з вихователями, вчителями, медичними працівниками, батьками інших дітей. Саме у цей період батьки мають навчити дітей соціальних норм та правил, способам взаємодії з однолітками.

6. Сформована зріла сім'я. У цей період виявляється здатність членів родини до емоційної підтримки один одного, успішність/неуспішність

професійної кар'єри одного або обох шлюбних партнерів, що виявляє високий/низький економічний рівень життя сім'ї, можливості проведення дозвілля тощо. У цей період може виникнути почуття «перенасичення» членів подружжя один одним, наслідком чого можуть стати подружні зради, сексуальні дисгармонії, спроби розлучень. Це й період дорослішання дітей, досягнення хоча б одним з них підліткового віку. Забезпечення умов для фізичного та психічного розвитку дитини сприймається батьками як найважливіше завдання. Важливо у цей період встановити і нові правила взаємодії з дітьми-підлітками, визначити їх право на автономію.

7. Фаза, у якій діти покидають батьківський дім. Гнучкість у відносинах і сімейних правилах, збереження поваги і почуття любові між подружжям, відкритість сім'ї до контактів з безпосереднім соціальним оточенням допомагають впоратися з виникаючими змінами.

8. Стадія «спорожнілого гнізда». Подружня пара має знову навчитися жити разом, засвоїти нові ролі «бабусі» і «дідуся». Найважливіше завдання цього періоду – пристосування до виходу на пенсію, адаптація до фізіологічних, психологічних змін пов'язаних зі старінням.

9. Завершальний етап життя родини: після відходу з життя одного з подружжя. Втрата близької людини знаменує настання завершального етапу життєвого циклу родини. Пов'язана із втратою скорбота так чи інакше зачіпає кожного члена нуклеарної та розширеної сім'ї. Найбільш важко переживає смерть одного з подружжя той, хто залишився на самоті. Головне завдання розвитку в зв'язку зі смертю близької людини – сумувати про втрату значимих відносин і зуміти переключити увагу на якусь іншу діяльність. Пережити втрату – значить відгорювати. Спроба членів родини уникнути горювання, скорботи може призвести до появи почуття провини, гніву чи депресії.

Таким чином, сімейна система має пройти певний життєвий цикл, проте ригідність установок членів подружжя може стати причиною «консервування» певної стадії і не виконання родинною певних функцій.

Зазначимо, що успішне проходження всіх цих стадій можливе лише за

умови міжособистісної сумісності подружжя.

М. Обозов тлумачить сумісність як «ефект поєднання і взаємодії індивідів, що характеризується максимальною суб'єктивною задоволеністю партнерів один одним при значних (вище середнього) емоційно-енергетичних витратах» [36, с. 103]. На думку А. Ковальова, В. Парфенова, сумісність передбачає таке поєднання якостей різних особистостей, яке робить оптимальним виконання певної спільної діяльності [21, с. 115]. Уточнюючи поняття «сумісність» щодо особливостей сімейного життя, О. Волкова зазначає, що сумісність у шлюбі передбачає сумісність у реалізації сімейних функцій (узгодженість поглядів на правила в родині, прийнятний розподіл ролей) та особистісну сумісність [9, с. 115]. Д. Майєрс вважає, що люди схильні брати шлюб з тими, чиї потреби і особистісні якості уподібнюються їх власним [31, с. 238].

Г. Кошонько наголошує, що сучасна сім'я ґрунтується насамперед на особистій сумісності членів подружньої пари, що визначається можливістю подружжя у задоволенні основних потреб, зокрема, потреби у виконанні певних сімейних ролей, потреби у довірливому спілкуванні та підтримці. На думку дослідника, важливим є збіг пізнавальних й матеріальних потреб подружжя [24, с. 197].

Зарубіжні ж дослідники під сумісністю розуміють максимальний ступінь взаємного задоволення потреб один одного. Коли особисті якості членів подружньої пари сприяють координованості дій, то у малій групі, якою є сім'я, панує сприятлива психологічна атмосфера, функції родини реалізуються на більш високому рівні [35, с. 98].

М. Шевандрін також наголошує, що сумісними є люди, які «ситуативно неподільні в сенсі внутрішньої єдності і самоврядування» [51, с. 218]. Наслідком же несумісності є конфліктність, нездатність один одного до розуміння, суперництво або ж віктимні стосунки.

А. Сухов і М. Обозов вважають, що сумісність варто розглядати як процес і результат взаємодії подружньої пари, виділяючи у цьому феномені

такі аспекти [36, с. 69]:

- духовна сумісність – це своєрідна узгодженість цілей, життєвих орієнтирів, інтересів, оцінок партнерів;
- персональна сумісність – характеризує відповідність структурно-динамічних особливостей партнерів: властивостей темпераменту, характеру, емоційно-вольової сфери. Найважливішим критерієм персональної сумісності є безконфліктний розподіл ролей у родині;
- сімейно-побутова сумісність – узгодженість уявлень про функції сім'ї та відповідний устрій, узгодженість рольових очікувань і домагань при реалізації цих функцій;
- фізіологічна сумісність – гармонія чоловіка і жінки у сексуальній сфері.

Зауважимо, що сумісність має і зовнішні прояви, такі як: прагнення і здатність людей тривалий час спілкуватися один з одним; узгодженість поведінки, емоцій, почуттів.

Деякі автори наголошують, що визначальною для подружньої сумісності є збіг ціннісно-орієнтаційних аспектів. Г. Навайтис наводить приклад розбіжності цінностей (на матеріальне благополуччя і на цінність дитини), через яку виявилось неможливим консультування пари і запобігання розлученню [35, с. 100].

А. Волкова відзначає, що на подружню сумісність впливають і певні соціологічні, соціально-психологічні характеристики. До соціологічних характеристик дослідниця відносить: 1) високий освітній рівень подружжя; 2) відсутність різниці в освіті подружжя; 3) сприятливі житлові умови. До соціально-психологічних: 1) задоволеність подружжя своїми стосунками; 2) високий рівень емоційної привабливості партнерів один для одного; 3) високий рівень взаємоповаги партнерів; 4) узгодженість сімейних установок і подружніх ролей [9, с. 113-116].

А. Петровський, М. Ярошевський, С. Ковальов вважають, що сумісність утворює трирівневу ієрархію: 1) психофізіологічна сумісність темпераментів і характерів членів групи, сенсомоторна узгодженість при спільних діях; 2)

узгодженість функціонально-рольових очікувань; 3) ціннісно-орієнтаційна єдність [39, с. 321].

На думку ж І. Гребеннікова, подружня сумісність може бути представлена як: соціальна сумісність (спільність світоглядів, ціннісних орієнтацій, ідеалів, інтересів); духовна сумісність (духовна спрямованість, погляди на життя); психологічна сумісність (взаємодія характерів, темпераментів, особистісно-вольових особливостей подружжя); сексуальна сумісність (включає в себе не тільки біофізичні, а й психологічні компоненти, впливає на відносини подружжя, на інші види сумісності); сімейно-побутова сумісність (збіг поглядів на значення і стиль життя сім'ї, на сімейні ролі і обов'язки) [13, с. 65].

Подружня сумісність сприяє появі такого психологічного феномену як задоволеність шлюбом, тобто суб'єктивного сприйняття подружніми партнерами, крізь призму соціокультурних норм, ефективності функціонування сім'ї в контексті задоволення їхніх індивідуальних потреб.

Таким чином, сім'я як складна система стосунків, проходить у своєму розвитку певні послідовні стадії розвитку. Запорукою ж ефективного функціонування сімейної системи є подружня сумісність, яка представлена психофізичною сумісністю (взаємодія конституціональних, вікових, статевих, сенсорних, метаболічних особливостей); психофізіологічною сумісністю (взаємодія базових потреб, темпераментів, емоцій); психологічною сумісністю (взаємодія особливостей характерів, мотивів, рис особистості); соціально-психологічною сумісністю (узгодженість соціальних потреб, функціонально-рольової поведінки); духовною сумісністю (взаємодія цінностей, інтересів, переконань, смислів, ідеалів, світоглядів).

1.3. Образ ідеального шлюбного партнера у сучасному українському суспільстві

Уявлення особи про ідеальну сім'ю, які формуються ще до створення власної родини, є важливим фактором майбутньої задоволеності шлюбом, а відтак і стабільності шлюбу. Система цих уявлень формує своєрідний

трафарет, з яким у майбутньому член подружжя порівнюватиме своє сімейне життя. Як зазначає С. Голод, задоволеність шлюбом визнається як результат адекватної реалізації уявлення (образу) про сім'ю, що склалось у свідомості людини під впливом її досвіду (дійсного або символічного) у цій сфері діяльності [12, с. 69]. Підставою для багатьох розчарувань та непорозумінь між чоловіком та дружиною можуть стати саме нереалістичні очікування щодо партнера зокрема та шлюбу загалом. Такі очікування знижують здатність особистості конструктивно діяти в стосунках із партнером, враховуючи реальні життєві обставини.

Зауважимо, що образ людини містить уявлення про природу людини, нормативні елементи, які вказують на призначення, сенс життя особистості, на певні конкретні зразки поведінки.

Поряд з уявленнями про окрему людину, поняття «образ» може вміщувати уявлення особистості про представників тієї чи іншої культури, соціальної, професійної, вікової чи іншої групи. Так, образ майбутнього чоловіка/дружини здійснює вплив вже на етапі вибору шлюбного партнера.

Л. Доева наголошує, що індивідуальне рішення про створення сім'ї і вибір шлюбного партнера знаходиться під впливом безлічі соціальних норм, звичаїв, традицій, які регулюють шлюбну поведінку [15, с. 45].

Поряд із зовнішньою привабливістю, наявністю симпатії, любові, дружби, прихильності, вибір майбутнього шлюбного партнера визначають: рівень його освіти, соціальний стан, професія, національність, вік, сімейний стан, походження. Крім того, наголошує вчена, і стабільність шлюбу, і ризик розлучення залежать від соціальних характеристик (освітній рівень, професійний статус, заробітна плата).

Дослідники зазначають, що шлюбна вибірковість і шлюбні переваги можуть варіювати в залежності від етнічних і соціокультурних звичаїв, традицій, сформованих стереотипів і стандартів поведінки.

Цікаво, що образ майбутнього чоловіка формуються вже у дитячому віці. У своєму дослідженні І. Станіславська і М. Захарова довели, що дівчата у

10 років вже мають сформовані уявлення про якості майбутнього чоловіка. Так, більшість дівчаток вважають, що майбутній чоловік має бути добрим, уважним, товариським і розумним. Окрім того, дослідження показало, що образ майбутнього чоловіка у переважної більшості респонденток формувався під впливом близьких друзів, а не батька [15, с. 113].

В. Каган, провівши дослідження образу майбутнього чоловіка у дівчат-підлітків, дійшов висновку, що образ майбутнього чоловіка у цей період ще не достатньо диференційований. З віком же уявлення, яким має бути ідеальний чоловік, стають більш чіткими [18, с. 54].

Уявлення про «ідеальну» дружину у підлітків чоловічої статі вписуються у традиційну модель жінки «дружини – матері – домогосподарки». В їх образах найбільш значущими є любов до чоловіка, материнство і виховання дітей, господарсько-побутові характеристики і емоційні прояви (теплота, доброта).

Ідеальний же образ дівчат-підлітків, як засвідчили результати дослідження В. Кагана, вміщує такі характеристики як: любов до дружини, ніжність, повага.

В образі «ідеального» чоловіка в уявленні хлопців на перше місце виходить любов до дружини, любов до дітей, друге займає турбота про сім'ю, третє – відсутність шкідливих звичок. В уявленнях ж дівчат, найголовніше в образі ідеального чоловіка – любов до дружини, потім – відсутність шкідливих звичок, любов до дітей же розміщується на третьому місці, на четвертому – прояви турботи про сім'ю і розуміння дружини, врахування її інтересів [18, с. 55].

В описах хлопців і дівчат дружині приписувалася емпатійність і товариськість; чоловікові – вольові якості, ділова активність, здатність до домінування.

В. Каганом встановив значну схожість в уявленнях хлопців та дівчат про ідеальних шлюбних партнерів, відмінності були виявлені лише в тому, що дівчата вважали, що ідеальний чоловік не повинен вживати спиртне, а хлопці,

що дружина повинна вміти смачно готувати [18, с. 59].

Результати дослідження О. Шишкіної, продемонстрували, що чоловіки та жінки схильні доповнювати образ «ідеального» шлюбного партнера якостями, які притаманні головним чином представникам своєї статі [52].

Жінки серед якостей ідеального чоловіка називають чесність, скромність, красу-привабливість, охайність, вихованість, освіченість, чуйність, правдивість, щирість, помірність у вживанні спиртного; еталон ідеальної дружини в уявленнях чоловіків характеризують: сила-витривалість, самовладання, самокритичність, незалежність, повага до батьків, працьовитість.

Спільними ж якостями в образах «ідеального» сімейного партнера у чоловіків та жінок є: доброта, чуйність, вірність, відданість і любов до дітей [52, с. 73-74].

У дослідженнях Н. Федотової були виявлені такі особливості образів: чоловіки відзначали важливість гуманістичних і комунікативних якостей в образі дружини, в той же час, як жінки виділяли ділові та вольові якості в образі чоловіка. Зокрема, дослідницею був встановлений факт впливу батьків протилежної статі на процес формування образу «ідеального» сімейного партнера. Дослідження цієї авторки довели, що більшість чоловіків (64%) одружені на жінках, які мають схожі психологічні особливості і темперамент як у їхніх матерів [47, с. 179].

У результаті масштабних досліджень різних культур було встановлено, що чоловіків приваблюють у жінках такі фізичні риси, як красиве обличчя і фігура, що передбачає її здатність до виношування дітей.

Жінок же в чоловіках приваблює багатство, авторитет і честюлюбство, як показники можливості захисту і забезпечення майбутніх дітей.

Незалежно від культури і географії, чоловіки і жінки бажають бачити у своєму шлюбному партнері добру і люблячу людину.

Ще однією специфічною особливістю, на якій зауважують дослідники є бажання чоловіків одружуватися з жінками, молодшими від себе. Причому,

чим старший чоловік, тим до більшої різниці у віці він прагне. Жінки ж незалежно від віку віддають перевагу чоловікам лише ненабагато старшим за себе [15, с. 87].

Визначальними критеріями привабливості людини часто виявляється відповідність її уявленням про статеву роль і сексуальну привабливість, значущою виявляється і ступінь схожості поглядів, життєвих цінностей і соціальних орієнтацій.

В. Кришталем було встановлено, що найважливішою якістю, яка приваблює чоловіків є зовнішня привабливість жінки, у жінок же – надійність партнера. Однак, слід зазначити, що згідно з результатами інших досліджень цього автора, гарантією подружньої гармонії є духовна близькість, сексуальна привабливість і сумісність характерів подружжя, в той час, як зовнішня привабливість, надійність в житті, матеріальна забезпеченість не сприяє міцності шлюбу [27].

Є. Ільїн наголошує, що при виборі майбутнього чоловіка жінки відрізняються більшою розбірливістю, ніж чоловіки. Жінки цінують у чоловіках їх зрілість, розум, інтелігентність, доброту, порядність, серйозність, відданість справі, силу і мужність, а також веселу вдачу; чоловіки в жінках – зовнішність, фігуру, поставу [17, с. 378].

За даними дослідження О. Мітіної та В. Петренко, жінки в своїх шлюбних перевагах відзначають важливість високого соціального статусу чоловіка чи його хазяйновитість, тобто жінки прагнуть віднайти у шлюбі безпеку, стабільність, гарантований рівень життя [34].

Важливим фактором для чоловіків при прийнятті рішення про вступ у сімейне життя відповідно до дослідження О. Мітіної та В. Петренко став і рівень заробітної плати та рівень освіченості жінок. Так, більшість із чоловіків відзначили, що почуваються некомфортно поряд з жінками, які мають кращий рівень освіти і мають більш високі доходи [34, с. 76-78].

Як показують дослідження, істотним критерієм при виборі дружини є зріст жінки. На нашу думку, наявність зазначеного критерію при виборі

шлюбного партнера обумовлюється соціальним стереотипом у суспільстві про те, що жінка має бути нижчою за чоловіка. Отже, чоловіки невисокого зросту відчують труднощі при виборі дружини. Більшість жінок відповідно віддають перевагу чоловікам високого зросту, а чоловіки, незалежно від свого зросту, жінкам середнього зросту (від 165 до 170 см) [15, с. 92].

За даними Л. Коростильової, небажаними характеристиками партнера при ухваленні рішення про створення сім'ї, як для жінок, так для чоловіків, є: грубість, запальність, алкоголізм, вживання інших психоактивних речовин, різні форми адиктивної поведінки [23]. Окрім того, жінки відзначають серед негативних чоловічих якостей: відсутність або недостатню сформованість сімейних установок, безвілля, недостатність проявів позитивних почуттів; чоловіки – неохайність у зовнішньому вигляді, в побуті, невпорядкований спосіб життя, зайві нарікання на нездужання, нестриманість, схильність до бурхливого прояву емоцій, невідповідність прийнятого в суспільстві ідеалу жіночності, надмірну зайнятість позасімейним життям [23, с. 167-169].

Грунтовними є і дослідження Т. Андрєєвої, яка проаналізувала особливості формування особливості образу майбутньої дружини і чоловіка серед студентської молоді. Відзначимо, що дослідження вченого тривали з 1998-2001 рр., а вибіркова сукупність дослідження склала понад 400 осіб. Результати проведеного лонгітюдного дослідження продемонстрували надмірну вимогливість дівчат до партнера чи чоловіка та про неузгодженість образів партнерки, з якою б хотілось спілкуватись та образа майбутньої дружини у чоловіків [3].

Фактично, тема образу ідеального шлюбу в предметному просторі психологічної науки є недостатньо дослідженою. Хоча на рівні буденної свідомості ідеальний шлюб сприймається як такий, в якому подружні партнери доповнюють один одного і вміють виходити з конфліктних ситуацій і проблем, що виникають на їх життєвому шляху. Вони люблять один одного настільки, що можуть змиритися з недоліками своїх половинок і не намагаються переробляти їх характери. Крім того вони цікавляться роботою

партнера і його захопленнями, намагаються дізнатися про них якомога більше. В такій сім'ї партнери постійно розвивають і покращують свої відносини, вони піклуються одне про одного і в рівній мірі залежать один від одного.

Дослідження В. Васютинського, проведене за допомогою методу анкетування, показало, що ідеальний шлюб з точки зору особистих параметрів сучасного українця визначають декілька основних елементів: емоційна сторона подружніх відносин, ступінь прихильності; схожість їхніх уявлень, бачень себе, партнера, соціального світу в цілому; схожість бажаних кожним з партнерів моделей спілкування, поведінкові особливості; сексуальна і, ширше, психофізіологічна сумісність партнерів; загальний культурний рівень, ступінь психічної і соціальної зрілості партнерів, збіг систем цінностей подружжя [8].

Н. Портницькою та І. Долинчук було проведено діагностику образу ідеального партнера та образу ідеального шлюбу у дівчат віком від 18 до 25 років, які перебували у громадянському шлюбі та незаміжних, які мали романтичні стосунки. Дослідження проведене за допомогою асоціативного експерименту та авторської модифікації проективної методики «Незакінчені речення» засвідчило, що образ ідеального партнера та шлюбу жінок, які перебувають у незареєстрованих відносинах, асоціюється із емоційним наповненням стосунків через призму турботи, підтримки і ніжності. Ідеальний шлюб для них – це поєднання понять кохання і сім'ї, поряд з матеріальною забезпеченістю і комфортом [40].

Важливою складовою ідеального шлюбу є гармонійна сексуальна сфера.

Реконструкція образу ідеального шлюбу у свідомості жінок, що мають близькі стосунки, дозволила виділити такі головні його критерії як: підтримка, кохання та ніжність.

І. Горовнєва, досліджуючи образ ідеального шлюбу серед чоловіків віком до 35 років за допомогою опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі», тесту-картки оцінки готовності до родинного життя

(І. Юнда), авторської анкети, визначила, що батьківська сімейна система впливає на формування образу ідеального шлюбу, проте для сучасної молоді, ідеальний шлюб – це не лише реалізація батьківської функції, а й інтимна, сексуальна реалізація [11].

Р. Карковська досліджуючи образ ідеального шлюбу у наречених різного віку за допомогою батареї психологічних методик, визначила, що в ідеальній сім'ї чоловік старший за дружину. Всі, наречені, які взяли участь у дослідженні, погодилися з твердженням, що в ідеальній сім'ї чоловік та дружина закохані один в одного та задовольняють один одного в сексуальних стосунках. Більшість досліджуваних зазначила, що в ідеалі подружжя має лише спільних дітей. Зокрема, однією з характеристик ідеальної сім'ї жінки вказали рівномірну участь чоловіка і дружини у вихованні дітей та працевлаштованість обох членів подружньої пари [20].

Отже, ідеальна сім'я у сучасному українському суспільстві – це поєднання кохання, гармонійних сексуальних стосунків, матеріальної забезпеченості та наявності спільних дітей. Проте, дослідження образів ідеального чоловіка і дружини проводилося психологами-практиками головним чином у середовищі молоді, уявлення ж про ідеального партнера у чоловіків та жінок з різним стажем сімейного життя не проводилось, що і стало підставою для наступного етапу нашої роботи.

Висновки до першого розділу

Аналіз наукової літератури свідчить, що сім'я – це складна система стосунків між подружжям, між батьками та дітьми, мала соціальна група, члени якої пов'язані шлюбними та кровними зв'язками, спільністю побуту та взаємною моральною відповідальністю.

Сім'я як соціальний інститут виконує цілу низку соціальних функцій, пов'язаних з дітонародженням, освітою та вихованням дітей, веденням домашнього господарства та проведенням вільного часу, створенням умов для духовного спілкування та зняття емоційної напруги тощо. Кожна із стадій розвитку сім'ї має свої особливості та передумови розвитку.

Ефективне функціонування сімейної системи залежить від подружньої сумісності партнерів і «збігу» образу ідеального і реального шлюбного партнера.

Узагальнення наукової літератури свідчить, що образ іншої людини включає в себе такі компоненти: фізичні характеристики партнера, уявлення про його особистісні характеристики, наміри, мотиви, почуття, уявлення про ідеальні сімейні стосунки. Уявлення про іншу людину залежить від рівня розвитку власної самосвідомості, уявлень про себе, наявних соціальних стереотипів.

Дослідження останніх років засвідчили, що більшість українців вважають, що ідеальний шлюб – це стосунки побудовані на любові, довірі та партнерських взаєминах. Гендерні стереотипи, домінуючі в українському суспільстві, є визначальними для формування образу ідеального чоловіка / дружини.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОБРАЗУ ШЛЮБНОГО ПАРТНЕРА У ПОДРУЖНІХ ПАРАХ З РІЗНИМ СТАЖЕМ СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ

2.1. Методи та методики дослідження

Метою нашого дослідження став емпіричний аналіз особливостей зміни образу дружини / чоловіка в уявленнях подружніх пар з різним стажем сімейного життя.

З метою проведення емпіричного дослідження особливостей образу дружини / чоловіка у членів подружжя, які мають різний стаж перебування у шлюбі, нами було обрано такі методики: методику «СОЛ (І)» (В. Ситнікова), тестову методику «Образ чоловіка (дружини)» (О. Тунік), методику СО-25 (В. Куніцина), тест для визначення задоволеності шлюбом (В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко).

«СОЛ (І)» («Структура образу людини (ієрархічна)» В. Ситнікова [22, с. 18]

Використання методики «СОЛ (І)» було спрямоване на виявлення особливостей та співвіднесення структур і змісту: «Я-образу» опитуваних, образів «Ідеального шлюбного партнера» і образу «Реального шлюбного партнера» в уявленні жінок і чоловіків з різним стажем сімейного життя.

Методика «СОЛ (І)» складається з двох частин: вербальної та невербальної, однак, для більш ефективного вирішення завдань, поставлених у дослідженні, ми обмежилися використанням лише вербальної частини методики, що, на думку автора – В. Ситнікова, є цілком припустимим.

Жінкам і чоловікам з різним стажем сімейного життя було запропоновано заповнити бланк методики, відповівши на запитання: «Хто я?», «Який мій ідеальний шлюбний партнер?», «Який міг реальний шлюбний партнер?».

Інструкція опитуваним: «Спробуйте абстрагуватися від оточуючих подразників (можна ненадовго заплющити очі). Запитайте себе: «Хто я?».

Перший же варіант, що з'явився у Вас у свідомості запишіть навпроти цифри 1, потім повторіть цю процедуру ще дев'ятнадцять раз.

При цьому пам'ятайте:

- 1) не займайтеся перебором варіантів, довго не розмірковуюйте;
- 2) намагайтеся бути чесними і щирими;
- 3) ні з ким не консультуйтеся і обов'язково дайте всі двадцять відповідей, оскільки саме останні відповіді знаходяться у Вашій підсвідомості і можуть не усвідомлюватися Вами, але здійснюють відчутний вплив на Ваше життя.

2. Тепер повторіть описану процедуру, описуючи якості Вашого(-ї) «Ідеального/(-ної) чоловіка/(дружини).

3. Повторіть цю ж процедуру ще раз, описуючи Вашого(-у) «Реального/(-у) чоловіка/(дружину)».

З метою здійснення аналізу отриманих за означеною методикою результатів, нами було обрано процедуру контент-аналізу. У процесі опрацювання відповідей для контент-аналізу методики було виділено наступні параметри:

1. Конвенціональні (соціально-рольові) характеристики, які включали такі описи, як людина, чоловік, брат, жінка, сестра тощо;
2. Суб'єктивні (особистісні) характеристики – такі, як: добрий (а), розумний (а), негідник (-ця) тощо;

Зауважимо, що всі суб'єктивні характеристики були розділені нами на такі підгрупи:

2.1. Мотиваційно-вольові характеристики, які описують рівень розвитку мотиваційної сфери, ступінь самовладання особистості. Це такі характеристики, як: рішучий (а), цілеспрямований (а), слабодухий (а).

2.2. Діяльні – характеристики особливостей поведінки особистості як суб'єкта діяльності. Зазначені характеристики включають такі якості, як: працьовитий (а), акуратний (а), хазяйновитий (а) тощо.

2.3. Інтелектуальні – є віддзеркаленням рівня розвитку інтелектуальних

здібностей. Це такі характеристики, як: розумний (а), мудрий (а), завбачливий (а) тощо.

2.4. Характеристики, які визначають рівень розвитку соціального інтелекту особистості, тобто її здатності до ефективної взаємодії з іншими. Це такі характеристики, як: справедливий (а), принциповий (а), рішучий (а) тощо.

2.5. Поведінкові – характеристики особливостей поведінки особистості, які виявляються як у процесі взаємодії, так і в діяльності (наприклад, успішний (а), активний (а), обережний (а) тощо).

2.6. Соціальні характеристики особливостей поведінки особистості як суб'єкта взаємодії. Це такі характеристики, як: надійний (а), добрий (а), товариський (а), агресивний (а), розуміючий (а), турботливий (а), щедрий (а) тощо.

2.7. Тілесні характеристики – характеристики зовнішнього вигляду. Це такі характеристики, як: привабливий (а), цікавий (а), симпатичний (а), високий (а), пластичний (а).

2.8. Емоційні характеристики – розкривають особливості емоційної сфери особистості (веселий (а), добрий (а), спокійний (а), запальний (а) тощо).

2.9. Метафоричні характеристики – такі, як: «кам'яна стіна», «сонечко» тощо.

2.10. Акзизитивні характеристики, пов'язані зі ставленням до матеріального благополуччя, виникають у зв'язку з інтересом до накопичення, «колекціонування» речей (бідний (а), багатий (а), такий, що має будинок, машину, прикраси тощо).

Методика «Образ чоловіка (дружини)» О. Тунік [46, с. 21]

Використання тестової методики «Образ чоловіка (дружини)», розробленої О. Тунік, було спрямоване на діагностику ставлення членів подружжя один до одного, визначення їх взаємної оцінки і задоволеності шлюбно-сімейним життям.

Методика має дві варіації: жіночу та чоловічу, і включає в себе три частини.

Перша частина – інформаційна вербальна, метою якої є визначення перспектив подружніх стосунків, рівня довіри або недовіри до партнера, визначення ставлення до родичів чоловіка / дружини і сімейних ролей.

Друга частина методики спрямована на проектну вербальну (асоціативну) діагностику і складається з висловлювань, які необхідно продовжити.

Третя частина – проективне малювання. У нашому дослідженні ми використали лише другу частину методики, через небажання опитуваних довго відповідати на запитання першої частини методики і численні відмови від проективного малювання, внаслідок низької оцінки опитуваних своїх художніх здібностей. Зазначимо, що на думку О. Тунік, використання лише другої частини методи вважається цілком припустимим.

Опитуваним була запропонована така Інструкція «Шановний(а) пане (пані)! На запропонованих Вам бланках, продовжите, будь-ласка, наведені нижче висловлювання, запропонуйте свою відповідь, а також дайте готову відповідь на запитання, вибравши варіант, який Вам найбільше підходить».

Методика СО-25 (В. Куніцина) [29, с. 487]

Методика СО-25 (В. Куніцина) була використана з метою розширення уявлень подружніх партнерів про представленість цілої низки особистісних, соціально-інтелектуальних, комунікативних, соціально-компетентнісних властивостей в образах «ідеального» і «реального» шлюбно-сімейного партнера.

Інструкція: «Проаналізуйте ступінь вираженості наведених на опитувальному листі характеристик (властивостей) у Вас особисто та відповідно у «Ідеального» чоловіка (дружини). Відмітьте в усіх трьох колонках навпроти кожної характеристики ступінь її вираженості в балах: від 1-го до 10-ти (де 1 бал – мінімальний ступінь вираженості, а 10 – максимальний ступінь вираженості властивості)».

Використання методики дає змогу оцінити 4 блоки властивостей (до кожного блоку входить 6 характеристик з опитувального листа):

Перший блок – підприємливість: вправність, хватка (це – перші 6 характеристик опитувального листа, зокрема, практичність, хитрість, самовладання). Ці властивості забезпечують успіх діяльності в нових умовах, основна сфера їх застосування – підприємництво.

Другий блок – соціальний інтелект. Це такі характеристики як: проникливість, інтуїція, далекоглядність у стосунках тощо, тобто такі характеристики, які забезпечують прогноз розвитку певних подій, розуміння людей, характеризують інтелектуальні механізми успішності соціальної взаємодії.

Третій блок – комунікативна компетентність. Головна властивість – вміння налагоджувати конструктивну взаємодію з оточуючими. Сюди також автор відносить певні комунікативні навички: вихованість, товариськість тощо.

Четвертий блок – соціальна компетентність (останні 6 властивостей опитувального листа; в тому числі розуміння себе, знання життя, оптимізм, впливовість тощо).

Методика «Задоволеність шлюбом» (В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко) [54, с. 456]

Тест на задоволеність шлюбом (В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко) був використаний з метою визначення впливу рівня задоволеності сімейним життям на особливості формування образу шлюбно-сімейного партнера.

Опитувальник містить 24 твердження, і кожному з них відповідають три можливі варіанти відповідей. Опитувані повинні були за допомогою даних суджень висловити свою згоду або незгоду з відповідними твердженнями.

Інструкція: «Шановний(а) пане (пані)! На запропонованому Вам опитувальному листі наведені різні твердження про шлюб, сім'ю, стосунки чоловіка і дружини і три варіанти відповідей. Вам необхідно обрати той варіант, який Ви вважаєте правильним особисто для себе».

Якщо обраний опитуваним варіант відповіді (а, б, чи в) збігається з наведеними у ключі, йому нараховується 2 бали; проміжному варіанту (б) – 1

бал, якщо відповідь не збігається з наведеною у ключі – 0 балів. Потім підраховують сумарний бал. Можливий діапазон тестового балу – від 0 до 48. Високий бал свідчить про задоволеність шлюбом. При цьому за розподілом балів розрізняють такі сім'ї:

- 0-16 – абсолютно неблагополучні;
- 17-22 – неблагополучні;
- 23-26 – скоріше неблагополучні;
- 27-28 – перехідні;
- 29-32 – скоріше благополучні;
- 33-38 – благополучні;
- 39-48 – абсолютно благополучні.

Використані у дослідженні методики надають досить велику свободу для вираження образів, оскільки не змушують відповідати опитуваних на прямолінійно сформульовані запитання інтимного (глибоко особистого) характеру щодо особливостей сімейного життя і забезпечують достатню інформативність отриманих даних.

2.2. Характеристика вибірки та процедури дослідження

Вибіркова сукупність нашого дослідження склала 30 пар, тобто 60 осіб. Спираючись на періодизацію сімейного життя Дороті та Рафаеля Беквари, ми умовно поділили пари, які прийняли участь у нашому дослідженні на дві групи: сімейні пари, які знаходяться на ранньому етапі функціонування родини (2-10 років сімейного життя) та родини, які знаходяться на середньому етапі існування родини (10-25 років).

Загальна характеристика вибірки представлена у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Характеристика вибірки дослідження

Чоловіки (n=30)		Жінки (n=30)
<i>Кількість осіб (%)</i>	<i>Соціально-демографічні характеристики</i>	<i>Кількість осіб (%)</i>

2 (6%) 16 (53%) 12 (41%)	Вік: - 18-21 років - 22-28 років - 29-45 років	8 (27%) 8 (27%) 14 (46%)
16 (53%) 4 (13%) 4 (13%) 6 (21%)	Рівень освіти: – вища – неповна вища – середня – середня спеціальна	10 (33%) 4 (13%) 5 (17%) 11 (37%)
21 (70%) 1 (3%) 8 (27%) – –	Професійна зайнятість: – працює – навчається – тимчасово безробітний – домогосподар(-ка) – декретна відпустка	6 (20%) 4 (13%) 8 (27%) 8 (27%) 4 (13%)
19 (63%) 11 (37%)	Наявність у родині дітей: – діти є – дітей немає	19 (63%) 11 (37%)
15 (50%) 15 (50%)	Стаж перебування у шлюбі: – менше 10 років – більше 10 років	15 (50%) 15 (50%)

Емпіричне дослідження особливостей зміну образу дружини / чоловіка у сімейних партнерів в залежності від стажу сімейного життя було проведе у п'ять етапів.

На першому етапі була сформована вибіркова сукупність дослідження та виокремлено дві умовні групи: сімейні пари зі стажем сімейного життя до 10 років – сімейні пари зі стажем сімейного життя понад 10 років.

На другому етапі дослідження було діагностовано особливості репрезентації та співвіднесення структур і змісту: «Я-образу» опитуваних, образів «Ідеального шлюбного партнера» та образів «Реального шлюбного партнера» в уявленні жінок і чоловіків з різним стажем сімейного життя за допомогою методики «СОЛ (І)» (В. Ситнікова).

На третьому етапі дослідження ми провели діагностику ставлення членів подружжя (з різним стажем перебування у шлюбі) один до одного, визначили особливості їх взаємної оцінки і задоволеності шлюбно-сімейними стосунками за допомогою методики О. Тунік.

На четвертому етапі за допомогою методики СО-25 (В. Куніциної) було проаналізовано представленість в образах ідеального та реального шлюбного партнера певних особистісних, соціально-інтелектуальних, комунікативних, соціально-компетентнісних властивостей.

На п'ятому етапі дослідження було проведено психодіагностика рівня задоволеності сімейним життям опитаних.

Обробка емпіричних даних здійснювалась за допомогою методів первинної математичної статистики.

Учасники дослідження були проінформовані про те, що головною метою нашого дослідження було вивчення особливостей зміни образу дружини/чоловіка у шлюбного партнера залежно від стажу сімейного життя. Участь у дослідженні була добровільною та конфіденційною.

2.3. Аналіз отриманих результатів

Особливості сприймання однієї людини іншою залежать від ставлення особистості до суб'єкта, в нашому випадку до дружини або до чоловіка. Саме це ставлення фактично диференціює образ шлюбного партнера і є своєрідним вектором, який визначає особливості «ідеального» і «реального» образів.

У таблицях 2.2-2.3. представлені результати діагностики особливостей формування образу ідеальної і реальної дружини, підраховані на генеральній чоловічій вибірці, отримані нами за допомогою методики «СОЛ(І)». Зауважимо, що незважаючи на певні відмінності в образах, у свідомості чоловіків спостерігається деяка подібність у структурах образів як ідеальної, так і реальної дружини. Деталізація отриманих результатів (здійснена шляхом контент-аналізу) представлена у Додатку А.

Таблиця 2.2

Структура образу ідеальної дружини у свідомості чоловіків (вся вибірка) за результатами виконання методики «СОЛ(І)» (n=30)

<i>Компоненти</i>	<i>Ранг</i>	<i>Кількість виборів</i>
-------------------	-------------	--------------------------

<i>Образу</i>		<i>Середнє арифметичне</i>	<i>Стандартне відхилення</i>	<i>Максимум</i>
Соціальні	1	10,4	2,32	20
Емоційні	2	8,7	1,59	15
Соціальний інтелект	3	5,1	1,55	9
Тілесні	4	4,2	1,7	10
Мотиваційно-вольові	5	3,2	1,90	10
Діяльнісні	6	2,7	1,1	7
Інтелектуальні	7	1,69	1,12	5
Поведінкові	8	1,2	0,87	4
Акизитивні	9	0,67	0,71	3
Конвенціональні	10	0,29	0,4	5
Метафори	11	0,13	0,2	2

Тобто для чоловіків (по всій вибірці) домінуючими, визначальними для формування образу ідеальної дружини, виявились соціальні характеристики такі, як: розуміюча, здатна підтримати, турботлива. Не менш важливими виявились і емоційні характеристики: врівноважена, спокійна, весела.

Більшість чоловіків виділили у образі дружини і такі когнітивні компетенції як здатність виділяти з контексту вербальну і невербальну експресію поведінки, здатність розуміти стосунки, що існують між людьми, вміння передбачати наслідки своїх дій, здатність розуміти логіку розвитку різних ситуацій, вміння уникати конфліктів.

Щодо зовнішніх характеристик в образі дружини, то більшість опитаних чоловіків відзначило важливість наявності жіночої привабливості, гарної фігури, красивої шкіри, симпатичного обличчя.

Мотиваційно-вольові характеристики у формуванні образу ідеальної дружини опинилися на п'ятому місці. Чоловіки найчастіше згадували цілеспрямованість, наполегливість, вміння відстоювати свої інтереси та непоступливість.

Важливими виявились і діяльнісні характеристики, такі як працьовитість, хазяйновитість, вміння вести господарство, акуратність, ретельність.

Зазначимо, що більшість опитаних чоловіків фактично не згадала, даючи

характеристику образу ідеальної дружини, таких інтелектуальних здібностей, як: здатність до самоаналізу, мудрість, креативність тощо. Тобто інтелектуальні здібності жінок не стали визначальними при формуванні образу ідеальної дружини.

Найбільш поширеними поведінковими характеристиками ідеальної дружини були визначені активність, обережність. Домінуючою акізитивною характеристикою виявилась ощадливість.

Найпоширенішими метафоричними характеристиками, які використовували чоловіки були: «жінка-берегиня домашнього вогнища», «матір».

Таким чином, до відповідного стандарту «ідеальної дружини», існуючого у свідомості чоловіків (по всій вибірці), висувається ціла низка вимог та обмежень.

Вона має бути розуміючою, здатною підтримати, привітною, врівноваженою та турботливою. «Ідеальну» дружину чоловіки вбачають ощадливою домогосподаркою, яка піклується про родину та облаштовує сімейний затишок.

Важливими рисами для жінок були визнані: терплячість, вміння уникати та «згладжувати» конфлікти, уміння підтримати.

Уявлення про образ реальної дружини, який існує у свідомості всіх опитаних чоловіків, представлений у Таблиці 2.3, а характеристики, що наповнюють компоненти образу наведені у Додатку А.

Таблиця 2.3

**Структура образу реальної дружини у свідомості чоловіків (вся вибірка)
за результатами виконання методики «СОЛ(І)» (n=30)**

<i>Компоненти образу</i>	<i>Ранг</i>	<i>Кількість виборів</i>		
		<i>Середнє арифметичне</i>	<i>Стандартне відхилення</i>	<i>Максимум</i>
Соціальні	1	9	3,34	14
Емоційні	2	8	2,76	13

Тілесні	3	4,2	1,34	12
Соціальний інтелект	4	4	1,3	11
Діяльнісні	5	3	1,4	10
Мотиваційно-дійові	6	2	1,05	6
Інтелектуальні	7	1,2	1,1	5
Поведінкові	8	1	0,82	4
Акизитивні	9	0,67	0,65	3
Метафоричні	10	0,5	0,2	5
Конвенціональні	11	0,1	0,2	1

Структура образу **реальної дружини у свідомості чоловіка** (по всій вибірці), має дещо відмінні характеристики, так відзначимо, що тілесні властивості реальних дружин були віднесені чоловіками на третє місце (в ідеальному образі – на четверте). Згадувались такі характеристики, як: жіноча привабливість, сексуальність, довгі ноги, привабливе обличчя, пружні сідниці і округлі стегна, але поряд з тим у реальної дружини зазначалася наявність зайвої ваги, живота. Діяльнісні характеристики реальних дружин теж виявились важливішими і отримали відповідно п'яте місце.

Зберегли своє рангове значення соціальні, емоційні, мотиваційно-діяльнісні, поведінкові характеристики. Для характеристики своїх реальних дружин чоловіки частіше використовували метафори: «сонечко», «пташечка», «дзига».

Тобто образ реальної дружини більш «земний» наповнений тілесними характеристиками, окрім того, варто наголосити, що дещо змінилися і самі риси, якими наділяли реальних та ідеальних дружин. Якщо, в образі ідеальної дружини в контексті емоційних якостей домінувала врівноваженість, то в образі реальної дружини – сентиментальність, запальність, вразливість. Фактично однаковими виявилось змістовне наповнення соціальних характеристик. Так, більшість опитаних чоловіків (по всій вибірці) зазначили, що їхні реальні дружини здатні надати підтримку, вони – турботливі і надійні.

Певні відмінності у образах ідеальних та реальних дружин були виявлені при аналізі відповідей чоловіків з різним стажем сімейного життя (див. табл. 2.4. і табл. 2.5).

Таблиця 2.4

**Образ ідеальної дружини у чоловіків з різним стажем
сімейного життя**

<i>Компоненти образу</i>	<i>Образ ідеальної дружини</i>							
	<i>Чоловіки із шлюбним стажем до 10 років (n=15)</i>				<i>Чоловіки із шлюбним стажем понад 10 років (n=15)</i>			
	<i>Кількість виборів</i>				<i>Кількість виборів</i>			
	<i>Ранг</i>	<i>Середнє арифметичне</i>	<i>Стандартне відхилення</i>	<i>Максимум</i>	<i>Ранг</i>	<i>Середнє Арифметичне</i>	<i>Стандартне відхилення</i>	<i>Максимум</i>
Соціальні	1	11,6	2,13	8	1	12,33	2,39	4
Емоційні	2	8,07	2,32	8	2	6,75	2,01	4
Тілесні	3	4,5	1,62	6	3	3,9	1,78	6
Соціальний інтелект	4	3,55	1,48	7	4	3,7	1,7	6
Діяльнісні	5	2,65	1,81	6	5	2,83	1,9	4
Мотиваційно-дійові	6	1,7	1,39	8	6	1,5	1,24	5
Інтелектуальні	7	1,15	1,04	4	7	2,08	1,16	5
Поведінкові	8	0,72	0,87	5	8	0,62	0,65	5
Акизитивні	9	0,64	0,73	3	9	0,67	0,67	3
Метафоричні	10	0,5	0,45	2	10	0,92	0,82	3
Конвенціональні	11	0,1	0,2	3	11	0,33	0	1

Дані таблиці 2.4. свідчать про те, що образ ідеальної дружини має певні відмінності у чоловіків з різним стажем сімейного життя, не зважаючи на те, що структура образу залишається майже однаковою. Характеристики діяльнісного та тілесного компонентів виявились більш важливими для чоловіків, які перебувають у шлюбі до 10 років. Для чоловіків же, які перебувають у шлюбі понад 10 років, більш важливими виявились соціальні характеристики. Зокрема, зауважимо, що якщо чоловіки, які перебувають у шлюбі менше 10 років у середньому називали до 8 соціальних характеристик, то чоловіки з більшим стажем сімейного життя – 10. Найуживанішими характеристиками для опису образу ідеальної дружини у групі чоловіків, які перебували у шлюбі до 10 років, були: «добра», «щедра», «товариська»; у групі чоловіків, які перебували у шлюбі понад 10 років: «розуміюча», «турботлива».

Чоловіки з меншим стажем сімейного життя більш цінують внесок емоційного компоненту в образі ідеальної дружини.

Таблиця 2.5

**Образ реальної дружини у чоловіків з різним стажем
сімейного життя**

Компоненти образу	Образ ідеальної дружини							
	<i>Чоловіки із шлюбним стажем до 10 років (n=15)</i>				<i>Чоловіки із шлюбним стажем понад 10 років (n=15)</i>			
	<i>Кількість виборів</i>				<i>Кількість виборів</i>			
	<i>Ранг</i>	<i>Середнє арифметичне</i>	<i>Стандартне відхилення</i>	<i>Максимум</i>	<i>Ранг</i>	<i>Середнє арифметичне</i>	<i>Стандартне відхилення</i>	<i>Максимум</i>
Соціальні	1	8	3,23	9	1	12,33	2,39	10
Емоційні	2	6	2,76	12	2	6,75	2,01	4
Соціальний інтелект	3	4,2	1,34	5	3	4,5	1,78	10
Тілесні	4	4	1,3	11	4	3,7	1,7	6
Мотиваційно-вольові	5	3	1,4	10	5	2,83	1,9	4
Діяльнісні	6	2	1,05	6	6	1,5	1,24	5
Інтелектуальні	7	1,2	1,1	5	5	2,08	1,16	8
Поведінкові	8	1	0,82	4	8	0,62	0,65	5
Акизитивні	9	0,67	0,65	3	9	0,67	0,67	5
Конвенціональні	10	0,5	0,2	5	10	0,92	0,82	3
Метафоричні	11	0,1	0,2	1	11	0,33	0	1

Результати проведеного дослідження свідчать, що структура образу реальної дружини у чоловіків з різним стажем сімейного життя теж фактично залишилась без змін. Зауважимо лише, що чоловіки зі стажем сімейного життя понад 10 років більш охоче відмічали у своїх дружин розвинуті інтелектуальні здібності, акизитивні характеристики (ощадливість, економність), розвинутий соціальний інтелект (насамперед, розважливість). Чоловіки зі стажем сімейного життя до 10 років наділяли образ реальних дружин у своїй більшості емоційними характеристиками.

Отже, отримані результати діагностики свідчать, що образ ідеальної та реальної дружини змінюється відповідно до кількості прожитих років у шлюб. З часом для чоловіків важливішими стають соціальні, діяльнісні

характеристики дружини, аніж тілесні та емоційні властивості.

За допомогою методики «СОЛ(І)» нами було проаналізовано і структуру образу ідеального та реального чоловіка у жінок (на всій вибірці).

Головним елементом структури образу ідеального чоловіка у свідомості жінок, як і чоловіків, виявилися характеристики соціальної сфери (такі, як товариськість, приязність, турботливість тощо) (Табл. 2.6 та Додаток Б).

У середньому з 20 найбільш часто вживаних жінками генеральної вибірки визначень, 11-13 відносяться до категорії соціальних. Високі рангові значення отримали інтелектуальні характеристики такі, як: розумний, мудрий, освічений. Дещо не очікувано досить на високій позиції опинились акизитивні характеристики, що, на нашу думку, зумовлюється складністю економічної ситуації у країні внаслідок коронавірусного локдауну, який спричинив поширення безробіття та зниження рівнів доходів великої частини населення, посиливши прагнення громадян до накопичення «на чорний день» та негативно вплинувши на купівельні настрої наших співгромадян.

Конвенційні (такі, як людина, чоловік) і метафоричні (такі, як кам'яна стіна, сонце тощо) характеристики міцно закріпились на останніх місцях.

Певні гендерні відмінності виявились і в різних рангах всіх інших компонентів образів. В образі ідеальної дружини у чоловіків на другому місці виявились емоційні визначення, такі, як весела, спокійна, у жінок же мотиваційно-вольові. Жінки частіше називали мотиваційно-вольові характеристики ідеальних чоловіків, такі, як: завзятий, цілеспрямований. У контексті соціального інтелекту для жінок в образі ідеального партнера домінуючим виявились такі характеристики, як: справедливість, принциповість. Серед тілесних характеристик був відзначений лише зріст і атлетична статура.

Таблиця 2.6

Структура образу ідеального чоловіка у свідомості жінок (по всій вибірці) за результатами виконання методики «СОЛ(І)» (n=30)

<i>Компоненти образу</i>	<i>Ранг</i>	<i>Кількість визначень</i>
--------------------------	-------------	----------------------------

		<i>Середнє арифметичне</i>	<i>Стандартне відхилення</i>	<i>Максимум</i>
Соціальні	1	12,24	2,52	19
Мотиваційно-вольові	2	6,66	2,65	14
Емоційні	3	6,10	2,23	12
Інтелектуальні	4	3,29	1,8	8
Тілесні	5	3,06	1,67	8
Акизитивні	6	1,70	1,19	6
Діяльнісні	7	1,29	1,19	5
Поведінкові	8	0,81	0,86	6
Соціальний інтелект	9	0,41	0,68	4
Конвенціональні	10	0,33	0,81	6
Метафори	11	0,14	0,65	7

Тож головними рисами ідеального чоловіка на думку жінок (генеральної вибірки) є турботливість, розум, наявність певної матеріальної власності для належного фінансового забезпечення сім'ї, цілеспрямованість.

Образ реального партнера у жінок має значні відмінності у структурі, порівняно з ідеальним, що може свідчити про певну незадоволеність наявними сімейними стосунками або ж шлюбним партнером (Табл. 2.7, Додаток Б). Так, перший ранг посіли мотиваційно-вольові характеристики, при цьому доволі амбівалентні: від рішучого і наполегливого до нерішучого і слабкодухого. Соціальні характеристики зайняли друге місце. Жінки згадували про своїх чоловіків як про добрих, турботливих, надійних. Важливими виявились і діяльнісні характеристики, такі як: працьовитість, хазяйновитість, гарний батько. Проте, зауважимо, що якщо образ ідеального партнера був наповнений виключно позитивними властивостями, то образ реального шлюбного партнера містить і негативні характеристики, особливо поведінкові та емоційні (дружини особливо відзначили агресивність і запальність чоловіків).

Таблиця 2.7

**Структура образу реального чоловіка у свідомості жінок за
результатами виконання методики «СОЛ(І)» (по всій вибірці) (n=30)**

<i>Компоненти образу</i>	<i>Ранг</i>	<i>Кількість визначень</i>		
		<i>Середнє арифметичне</i>	<i>Стандартне відхилення</i>	<i>Максимум</i>
Мотиваційно-вольові	1	12,4	2,22	12
Соціальні	2	6,4	2,1	10
Діяльнісні	3	5,1	1,8	12

Емоційні	4	3,29	1,8	8
Інтелектуальні	5	3,06	1,67	8
Поведінкові	6	1,70	1,19	6
Тілесні	7	1,29	1,19	5
Соціальний інтелект	8	0,81	0,86	6
Акизитивні	9	0,41	0,68	4
Конвенціональні	10	0,33	0,81	6
Метафори	11	0,14	0,65	7

З метою дослідження відмінностей в образ ідеального та реального шлюбного партнера у свідомості жінок з різним стажем сімейного життя ми проаналізували відповіді жінок умовно поділивши їх на дві групи: жінки, які перебувають у шлюбі до 10 років та більше 10 років (Табл. 2.8 і Табл. 2.9).

Таблиця 2.8

**Образ ідеального чоловіка у жінок з різним стажем
сімейного життя**

<i>Компоненти образу</i>	<i>Образ ідеального чоловіка</i>							
	<i>Жінки із шлюбним стажем до 10 років (n=15)</i>				<i>Жінки із шлюбним стажем понад 10 років (n=15)</i>			
	<i>Кількість виборів</i>				<i>Кількість виборів</i>			
	<i>Ранг</i>	<i>Середнє арифметичне</i>	<i>Стандартне відхилення</i>	<i>Максимум</i>	<i>Ранг</i>	<i>Середнє Арифметичне</i>	<i>Стандартне відхилення</i>	<i>Максимум</i>
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Соціальні	1	12,24	2,52	19	1	12,33	2,39	10
Мотиваційно-вольові	2	6,66	2,65	14	2	6,75	2,01	8
Емоційні	3	6,10	2,23	12	3	4,5	1,78	6
Інтелектуальні	4	3,29	1,8	8	4	3,7	1,7	6
Тілесні	5	3,06	1,67	8	5	2,83	1,9	4
Акизитивні	6	1,70	1,19	6	6	1,5	1,24	5
Діяльнісні	7	1,29	1,19	5	7	2,08	1,16	5
Поведінкові	8	0,81	0,86	6	8	0,62	0,65	5
Соціальний інтелект	9	0,41	0,68	4	9	0,67	0,67	3
Конвенціональні	10	0,33	0,81	6	10	0,92	0,82	3
Метафори	11	0,14	0,65	7	11	0,33	0	1

Дані таблиці 2.8. свідчать, що образ ідеального чоловіка має однакову структуру у жінок з різним стажем сімейного життя, зокрема, відзначимо, що фактично однаковим було і змістовне наповнення цього образу. Найчастіше

жінки у двох групах використовували такі епітети як: мужній, надійний, сильний, добрий, турботливий, розумний, гордий, працьовитий.

Аналіз образу реального чоловіка у двох групах жінок засвідчив, що хоча структура образу залишилась незмінною, все ж таки, характеристики реальних шлюбних партнерів, надані жінками, які перебувають у шлюбі понад 10 років, були більш стриманими і лаконічними, зокрема, жінки цієї групи фактично не наводили поведінкових характеристик (Табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Образ реального чоловіка у жінок з різним стажем сімейного життя

<i>Компоненти образу</i>	<i>Обр реального чоловіка</i>							
	<i>Жінки із шлюбним стажем до 10 років (n=15)</i>				<i>Жінки із шлюбним стажем понад 10 років (n=15)</i>			
	<i>Кількість виборів</i>				<i>Кількість виборів</i>			
	<i>Ранг</i>	<i>Середнє Арифметичне</i>	<i>Стандартне відхилення</i>	<i>Максимум</i>	<i>Ранг</i>	<i>Середнє Арифметичне</i>	<i>Стандартне відхилення</i>	<i>Максимум</i>
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Мотиваційно-вольові	1	12,0	2,22	12	1	10	2,25	10
Соціальні	2	5,4	2,1	10	2	5,65	2,01	8
Діяльнісні	3	5,1	1,8	12	3	4,5	1,78	10
Емоційні	4	3,11	1,8	8	4	3,7	1,7	6
Інтелектуальні	5	3,06	1,67	8	5	2,83	1,9	4
Поведінкові	6	1,54	1,19	6	6	1,5	1,24	3
Тілесні	7	1,29	1,19	5	7	2,08	1,16	5
Соціальний інтелект	8	0,81	0,86	6	8	0,62	0,65	5
Акизитивні	9	0,41	0,68	4	9	0,67	0,67	3
Конвенціональні	10	0,33	0	4	10	0,92	0,82	3
Метафори	11	0,1	0	3	11	0,33	0	1

Отже, образ ідеальних та реальних шлюбних партнерів дещо трансформується в опитаних груп різних за стажем сімейного життя, не зважаючи на доволі жорстку, незмінну структуру цього образу. Так, зміни образу реального сімейного партнера відбуваються внаслідок його доповнення новими характеристиками, які доволі часто містять негативний відтінок, образ же ідеального шлюбного партнера зі збільшенням тривалості

сімейного життя починає більше наближатися до виконуваних сімейних ролей чоловіка і дружини.

Використання методики «Образ чоловіка (дружини)» О. Тунік, дозволив нам продіагностувати ставлення шлюбних партнерів один до одного. Оскільки це проєктивна методика і опитуванні могли вибрати будь-який варіант відповіді, з метою підвищення якості обробки отриманих даних, ми вибирали найбільш поширені відповіді у кожній із запропонованих автором методики категорій (меблі, прикметники, тварини, домашні улюбленці, кухонне приладдя, інструменти, пора року тощо).

Зауважимо, що дружини більш охоче виконували запропонований проєктивний тест, переважна ж більшість чоловіків заповнювали анкету з певною недовірою, скепсисом і невпевненістю.

Респонденти витрачали на заповнення бланку приблизно 10-20 хв., але поряд з тим спостерігалися й тривалі роздуми над асоціаціями, деякі жінки відзначали, що їм було важко обрати відповідну асоціацію для власного чоловіка.

Результати первинного аналізу даних, отриманих у роботі з проєктивною методикою О. Тунік, представлено у Табл. 2.10 і Табл. 2.11.

Таблиця 2.10

Узагальнений образ чоловіка у свідомості жінок з різним стажем сімейного життя (за результатами виконання методики «Образ чоловіка (дружини)» О. Тунік)

№ з/п	Запитання	Відповіді, що зустрічаються найчастіше	Стаж сімейного життя		Інші варіанти відповідей респондентів
			до 10 років (n=15)	понад 10 років (n=15)	
1	На яку тварину схожий Ваш чоловік?	Собака	22,8%	11,2%	12,6% (ожина, картопля)

2	На яку рослину схожий Ваш чоловік?	Кропива	14,1%	36,3%	9,35% (ромашка, тюльпан)
3	На який предмет меблів схожий Ваш чоловік?	Крісло	16,15%	20,5%	6,55% (диван, шафа)
4	З якою порою року Ви асоціюєте власного чоловіка?	Зима	28,1%	13%	12,1% (літо, осінь)
5	На яке кухонне приладдя схожий Ваш чоловік?	Електро-чайник	11,9%	37,6%	9,5% (пилосос, мікрохвильова піч)
6	На яку квітку схожий Ваш чоловік?	Кактус	16,5%	15%	17,5 (ромашка, тюльпан)
7	На яку птаху схожий Ваш чоловік?	Яструб	33,5%	26,95%	13,2% (дятел, ворон)
8	На яку домашню тварину схожий Ваш чоловік?	Баран	12,8%	14,3%	15,1% (верблюд, бик)

Жінки зі стажем сімейного життя менше 10 років уявляють своїх чоловіків схожими на яструба, вважають, що вони схожі на зиму, а також відзначають схожість власних чоловіків з кактусом. Тобто вони «бачать» своїх чоловіків – рішучими, сильними, харизматичними особистостями, з лідерськими якостями, але такими, які мають складні, доволі суперечливі характери. Зауважимо, що ці асоціації образно повторюють результати діагностики образу реального партнера у жінок зі стажем сімейного життя менше 10 років за допомогою методики «СОЛ(I)». Опитані жінки тоді також відзначали першочергову важливість мотиваційно-вольових характеристик чоловіків, при чому доволі амбівалентних (від рішучого до слабодухого).

Більшість опитаних жінок, які перебувають у шлюбі до 10 років, вибрали відповідь «собака» у запитанні про те, на яку тварину схожий їх чоловік. Зазначена асоціація також опосередковано повторює результати їх

діагностики за допомогою методики «СОЛ(I)», коли вони на другий ранг поставили соціальні характеристики реальних партнерів у шлюбі (такі характеристики як: турботливий, добрий, надійний). Образ «собаки», який вони використали у методиці О. Тунік теж відповідно наділений зазначеними характеристиками, оскільки приязне ставлення господаря, як правило, зумовлює його аналогічну поведінку. Відповідно тепле і приязне ставлення до чоловіка, сприяє виявленню його турботи про дружину.

Асоціація «крісло», яку використало більшість жінок для відповіді на запитання «На який предмет меблів схожий Ваш чоловік?» свідчить, що вони бачать своїх чоловіків надійними, здатними їх захистити, тобто іде підкреслення їх поведінкових характеристик.

12,8% опитаних жінок, які перебувають у шлюбі до 10 років зауважили, що їх чоловіки схожі на баранів, що може свідчити про певну незадоволеність сімейними стосунками, як зазначала Є. Тунік у своїй монографії «Психодіагностика шлюбних стосунків».

Зауважимо, що жінки, які мають стаж сімейного життя менше 10 років під час виконання проективного тестування здебільшого вибрали такі асоціації, які більше підходять для опису характерів їх чоловіків у різних життєвих ситуаціях.

Жінки зі стажем сімейного життя понад 10 років вважають, що їх чоловіки схожі на електрочайник, на кропиву, а також порівнювали чоловіків з кріслом та яструбом. Тобто жінки цієї групи вважають, що їх чоловіки мають запальну вдачу, проте можуть захистити родину. Одна з опитаних респонденток пояснюючи свій вибір асоціацій розповіла легенду про кропиву, відповідно до якої кропива росла споконвіку на межу, щоб захистити «свій» наділ від нечистої сили. Порівнюючи результати діагностики за допомогою методики Є. Тунік і результати діагностики цієї групи опитаних за допомогою методики «СОЛ(I)», зазначимо, що структура образу реального чоловіка у методиці Є. Тунік дещо інша, перше місце займають емоційні характеристики. Зауважимо, що у даній групі жінки відзначили, що їх вибір асоціації був

обумовлений головним чином способом реагування чоловіків у певних ситуаціях сімейного життя. Наприклад, типовими поясненнями стали: «електрочайник, бо кричить, а потім розбирається і вибачається», «як баран, бо впертий, як вирішить, то все».

Інша незначна частина жінок вважає, що їхні чоловіки схожі на інші предмети інтер'єру, рослини і тварин. Тому вибрали такі рідкісні асоціації, як наприклад інтернет, радіо, балкон, сигарета, мікрохвильовка, пілосос, комп'ютер, верблюд, ведмідь, бик, риба, пінгвін, пальма, ялина, береза, ожина, капуста, картопля, ромашка, тюльпан. Зазначені асоціації можуть свідчити про певні звички їх чоловіків, наприклад, сигарета – тютюнопаління, інтернет – номофобія, або ж відображати зовнішню схожість, манеру поводження.

Обираючи асоціацію для свого чоловіка деякі жінки враховували зачіску чоловіків («у нього зачіска як у пінгвіна»), їх захоплення та хобі. Цікавим виявилось пояснення однією жінкою причин виробу асоціації «пилосос»: вона зауважила, що її чоловік збирає старовинні речі і «як «пилосос» стягує додому увесь мотлох з блошиних ринків міста».

Таблиця 2.11

**Узагальнений образ дружини у свідомості чоловіків з різним
стажем сімейного життя (за результатами виконання методики «Образ
чоловіка (дружини)» О. Тунік)**

№ з/п	Запитання	Відповіді, що зустрічаються найчастіше	Стаж сімейного життя		Інші варіанти відповідей респондентів
			до 10 років (n=15)	понад 10 років (n=15)	
1	На яку тварину схожа Ваша дружина?	Газель	24,2%	20,2%	10,6% (білка, жираф)
2	На яку рослину схожа Ваша дружина?	Фіалку	10,1%	33,3%	8,5% (герань, садова лілія)
3	На який предмет меблів схожа Ваша дружина?	Стіл	19,1%	20,5%	5,2% (тумба, табурет)
4	З якою порою року Ви асоціюєте власну дружину?	Весна	28,1%	10%	10,1% (літо, зима)
5	На яке кухонне приладдя схожа Ваша дружина?	Духова шафа	19,9%	32,6%	7,5% (міксер, ложка)
6	На яку квітку схожа Ваша дружина?	Троянда	16,5%	16%	12,3% (ромашка, маргаритка)
7	На яку пташу схожа Ваша дружина?	Орлиця	40,1%	22,95%	12,2% (сорока, ворона)
8	На яку домашню тварину схожа Ваша дружина?	Кішка	18,8%	20,1%	10,4% ((кішка, хом'як)

Більша частина чоловіків, незалежно від стажу сімейного життя, асоціюють свою дружину з трояндою, орлицею, духовою шафою. Зазначимо, що асоціації чоловіків мають більш прагматичний характер і ґрунтуються головним чином на особливостях поведінки дружин та на виконуваних нею безпосередньо домашніх функціях. Зазначене вище відображене і результатами діагностики образу реальної дружини за допомогою методики «СОЛ(І)». Тобто вони сприймають своїх дружин як хазяйновитих та надійних берегинь сімейного вогнища. Зауважимо, що чоловіки здебільшого використовували стандартні асоціації і уникали пояснення власних відповідей. Деякі

відзначили, що ці асоціації, це перше, що вони уявили.

Методика «СО-25» у нашому дослідженні була використана з метою дослідження суб'єктивної оцінки респондентами наявності певних якостей у своїх реальних або ж ідеальних партнерів, які характеризують переважно соціальну компетентність (соціальний інтелект) їх обранців.

Результати діагностики засвідчили, що жінки більш схильні цінувати такі якості чоловіків, як: практичність, організованість, силу волі, підприємливість (підприємницьку компетентність); вміння налагоджувати стосунки, товариськість, почуття гумору (комунікативні якості).

Зазначені якості отримали більш високі бали в ідеальних чоловіків, ніж у реальних партнерів (див. табл. 2.10). Особливо відзначимо велику різницю у оцінці підприємницької компетентності у ідеальних і реальних чоловіків у жінок обох груп (9,4 і 7,5 балів у групі жінок зі стажем сімейного життя до 10 років і відповідно 9,6 і 6 балів у жінок, зі стажем сімейного життя понад 10 років). Така різниця у балах, на нашу думку може бути пояснена прагненням жінок до більш високого матеріального благополуччя, оскільки підприємницька компетентність є своєрідною здатністю особистості втілювати свої ідеї в сферу економічного життя, інтегрована якість, що базується на креативності, творчості, інноваційності, здатності до ризику, а також спроможності планувати та організовувати підприємницьку діяльність.

Зазначимо, що оцінка ідеального партнера у жінок з віком дещо змінюється. Так, якщо для жінок зі стажем сімейного життя до 10 років важливішими є комунікативні якості, то для жінок зі стажем сімейного життя понад 10 років – соціальна компетентність (насамперед, такі якості як: оптимізм, здатність жертвувати своїми особистими інтересами, вміння контролювати своє життя) та соціальний інтелект (такі якості, як: далекоглядність, інтуїція, безпомилковість рішень).

Для чоловіків же, не зважаючи на стаж сімейного життя, важливішими виявились такі якості, які В. Куніциною були віднесені до соціального інтелекту та соціальної компетенції. Уявні ідеальні дружини чоловіків обох

груп відповідно отримали вищі бали у цих блоках (див. табл. 2.12).

Щодо різниці в особливостях сприймання образу реальної та ідеальної дружини відповідно до стажу сімейного життя чоловіків, то значних відмінностей виявлено не було. Зауважимо лише, що чоловіки зі стажем сімейного життя понад 10 років найбільш високо оцінювали здатність дружин жертвувати власними інтересами, а чоловіки зі стажем до 10 років – оптимізм.

Таблиця 2.12

Середньоарифметичні результати діагностики подружніх пар з різним стажем сімейного життя за методикою «СО-25» (В.В. Куніцина)

<i>Групи опитуваних</i>	<i>1 блок. Підприємниц. Компетентність</i>		<i>2 блок. Соціальний інтелект</i>		<i>3 блок. Комунікатив компетентні ком</i>		<i>4 блок Соціальна компетентність</i>	
	<i>Ідеальний партнер</i>	<i>Реальний</i>	<i>Ідеальний партнер</i>	<i>Реальний</i>	<i>Ідеальний партнер</i>	<i>Реальний</i>	<i>Ідеальний партнер</i>	<i>Реальний</i>
Чоловіки до 10 років сімейного життя	9,2	8,6	8,5	8,2	6,4	6,2	7,2	7,1
Жінки до 10 років сімейного життя	9,4	7,5	5,6	5,4	8,4	7,3	6,4	6,2
Чоловіки понад 10 років	5,6	5,2	7,4	7,5	5,6	5,5	6,8	6,5
Жінки понад 10 років сімейного життя	9,6	6,0	6,2	5,8	6,8	6,5	7,8	7,2

У результаті діагностики рівня задоволеності сімейним життям, сімейних пар, які прийняли участь у дослідженні (методика «Задоволеність шлюбом» В. Століна, Т. Романової), були отримані доволі цікаві дані. Так, виявилось, що середній показник задоволеності шлюбом і чоловіків, і жінок зі стажем сімейного життя до 10 років дещо нижчий, аніж у сімейних пар зі стажем сімейного життя понад 10 років. Так, майже 100% родин опитаних із стажем сімейного життя понад 10 років, можна віднести до цілком

«благополучних» родин, в той час, як серед опитаних зі стажем сімейного життя до 10 років, таких виявилось лише 56%. На нашу думку, це можна пояснити тим, що на перші роки сімейного життя припадає чимало сімейних криз пов'язаних з виробленням сімейних правил, прийняттям сімейних ролей, народженням дітей; родини ж, які долають зазначені проблеми, опиняються на своєрідному «плато» і починають набагато сильніше цінувати свої сімейні стосунки.

Зокрема, у цій групі було виявлено і іншу цікаву тенденцію: жінки зі стажем сімейного життя до 10 років набагато гірше оцінювали своє сімейне життя, порівняно з чоловіками (див. табл. 2.13). Зазначені результати, на нашу думку можна пояснити тим, що українські жінки більше часу приділяють виконанню домашньої роботи, відповідно є більш «заглибленими» у сімейне життя, тож вимагають більшої допомоги, участі чоловіків, які схильні недооцінювати значення виконання сімейних обов'язків.

Таблиця 2.13

Діагностика задоволеності шлюбно-сімейними стосунками у чоловіків і жінок з різним стажем сімейного життя (за методикою В. Століна, Т. Романової)

<i>Групи опитуваних</i>	<i>Рівень задоволеності шлюбно-сімейним життям</i>				
	<i>Абсолютно неблагополучна сім'я</i>	<i>Неблагополучна сім'я</i>	<i>«Перехідна» сім'я</i>	<i>Благополучна</i>	<i>Абсолютно благополучна</i>
Чоловіки до 10 років сімейного життя	0	12%	34%	34%	10%
Жінки до 10 років сімейного життя	0	12%	64%	24%	0
Чоловіки понад 10 років сімейного життя	0	0	12%	88%	0
Жінки понад 10 років сімейного життя	0	0	8%	92%	0

Таким чином, можемо констатувати, що рівень задоволеності шлюбом поєднується з більш прагматичними уявленнями про ідеального шлюбного

партнера у сімейних пар зі стажем сімейного життя понад 10 років та їх більш високою оцінкою соціальних, діяльнісних характеристик у подружньої пари ніж тілесних та емоційних властивостей.

Отже, реалізація уявлень про ідеального шлюбного партнера у власній родині є до певної міри запорукою задоволеності сімейним життям. Повна ж реалізація індивідуальних потреб у шлюбі можлива лише за умови усвідомлення власні цінності та потреби у сімейному житті, повідомлення партнера про свої прагнення, усвідомлення і прийняття відповідальності за свої дії і вчинки.

2.4. Психологічні рекомендації подружжю з гармонізації міжособистісних стосунків у шлюбі

Результати емпіричного дослідження свідчать, що як чоловіки, так і жінки не зважаючи на різний стаж сімейного життя мають певні уявлення про ідеального шлюбного партнера, а отже порівнюють свого реального чоловіка/дружину з певним еталоном. Тож з метою гармонізації міжособистісних стосунків у шлюбі нами було напрацьовано певні психологічні рекомендації подружнім партнерам з метою зростання емоційної близькості членів сім, зростання гнучкості сімейної системи (здатності сімей адаптуватися до змін), зміцнення меж родини та «нормалізації» ієрархії.

Аналіз наукової літератури свідчить, що найбільш дієвими рекомендаціями є:

1. Зберігати терпіння і стримувати свою деструктивну енергію.
2. Визначитись зі своїми життєвими пріоритетами
3. Довіра один до одного – вкрай важлива складова успішного та злагодженого конструювання стосунків. Намагайтесь підтримувати і розвивати її. Не приховуйте один від одного як біль, розчарування, прикроці, так і найсвітліші і найрадісніші моменти в житті. Діліться враженнями, особистими переживаннями, підтримуйте один одного, адже завдяки цьому ви

подолаєте вагання і страхи, різні психологічні бар'єри, що сприятиме успішному конструюванню спільного сімейного простору [55, с. 186].

4. Не варто ідеалізувати сімейне життя, оскільки не буває ідеальних стосунків, труднощі виникають завжди.

5. Не бійтеся конфліктувати, але робіть це свідомо. Спробуйте не піддаватися емоціям, а суперечки використовуйте як можливість подолання проблемних моментів, узгодження рішень, формування спільних поглядів, позитивних змін.

6. Партнери у шлюбі повинні мати свій власний особистий простір.

7. Створюйте сімейні традиції та звички, які будуть зміцнювати стосунки у вашій парі.

8 Не забувайте про важливість інтимного життя для подружніх стосунків.

9. Не забувайте про увагу один до одного і турботу.

10. Не забувайте дякувати один одному без особливо важливих приводів. Наприклад, за те, що кохана людина поряд з вами, що вона підтримує і допомагає у необхідні моменти, що проявляє витримку, терпіння і розсудливість навіть у складних суперечках тощо, тобто наголошуйте на сильних якостях партнера, які ви поважаєте і цінуєте.

Окрім того, нами було підготовлено і проведено семінар-тренінг для сімейних пар, метою якого стало оптимізація сімейних стосунків.

Мета семінару-тренінгу: допомогти подружнім парам усвідомити складнощі в сімейних стосунках та запропонувати шляхи їх подолання через створення спільного наративу.

Кількість учасників: 5-6 подружніх пар.

Орієнтовний час проведення: 2 години.

Етапи роботи:

I. Висловлювання очікувань. Подружнім парам було запропоновано висловити власні очікування щодо тренінгу, щоб вони хотіли почути, усвідомити, що хотіли б змінити у власних стосунках.

II. Особисті уявлення партнерів про стосунки

Чоловік і жінка (кожен окремо) уявляють своє життя і життя партнера у вигляді певних ліній (прямих, хвилястих, звивистих, пунктирних, уривчастих тощо) та об'єднати ці лінії таким чином, щоб утворилася схема, яка б символізувала їхні сімейні стосунки [30, с. 170]. Спочатку це робиться в уяві, потім отриманий результат фіксують на папері.

Запитання тренера:

1. Як на нашу думку, чому вийшла саме така схема стосунків?
2. Що вона особисто для вас означає або символізує?
3. Які особливості ваших подружніх взаємин втілені в ній?
4. Чи хотіли б ви змінити чи додати якісь елементи до цієї схеми (якщо так, які саме?).

III. Дискусія щодо проблемних зон у стосунках.

Члени подружжя обговорюють один з одним проблемні моменти їхніх стосунків та визначають ті аспекти, над якими варто попрацювати для зміцнення їх родини. Коли пари визначаються, вони це озвучують як тренеру, так і групі.

IV. Створення спільного наративу. Партнерам пропонується разом створити історію про власні сімейні стосунки, від їх зародження до планів на майбутнє, але обов'язково з урахуванням певних умов інструкції. У своїй більшості, сімейні пари, учасники тренінгу, зазначили, що у стосунках їм не вистачало теплоти, піклування, тож сімейним парам було запропоновано створити наратив турботи [30, с. 170].

Інструкція: напишіть історію про ваші стосунки, в якій для вас з партнером на першому місці будуть увага, піклування та допомога один одному, турботливе ставлення до коханої людини.

Коли завдання виконано, подружні пари презентують свої історії.

V. Зворотний зв'язок.

Запитання для обговорення:

1. Чи вдалося вам глибше усвідомити складнощі, які є в сімейних стосунках?

2. Чи допомогло створення спільного наративу зрозуміти напрямок руху у розвитку взаємин для досягнення бажаного результату?

Отже, для гармонізації сімейних стосунків парам варто порекомендувати усвідомити власні цінності та потреби у сімейному житті, «попрацювати» над проблемними моментами, виявляти терпіння та турботу про свою кохану людину.

Висновки до другого розділу

Емпіричне дослідження особливостей зміни образу дружини / чоловіка в залежності від стажу сімейного життя у двох групах: сімейних парах зі стажем сімейного життя до 10 років і сімейних парах зі стажем сімейного життя понад 10 років засвідчило, що існує певна невідповідність між образами «ідеального» і «реального» шлюбного партнерів.

Образ «реального» і «ідеального» шлюбного партнера у свідомості чоловіків і жінок різняться за структурою і змістом. Так, образ «ідеальної» дружини доволі традиційний (патріархальний) і відповідає існуючим в суспільстві статево-рольовим стереотипам (дружина – берегиня – мати). При цьому образ «реальної» дружини більш наповнений емоційними, інтелектуальними характеристиками.

Образ ідеальної та реальної дружини у чоловіків змінюється відповідно до кількості прожитих років у шлюб. У чоловіків, які прожили у шлюбі понад 10 років більшої ваги набувають соціальні, діяльнісні характеристики дружини, аніж тілесні та емоційні властивості.

Образ «ідеального» чоловіка у жінок детермінується інтелектуальними властивостями та характеристиками соціальної сфери. В образі реального шлюбного партнера у жінок найбільш важливими виявились мотиваційно-дійові характеристики.

Образ ідеального чоловіка має однакову структуру у жінок з різним стажем сімейного життя, аналіз же образу реального чоловіка у двох групах жінок засвідчив, що хоча структура образу залишається незмінною, змінюється їх змістовне наповнення: з'являються більш реалістичні і навіть негативні характеристики.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного теоретичного та емпіричного опрацювання проблеми дають підстави для наступних висновків.

1. Узагальнення даних наукової літератури свідчить, що феномен сім'ї у науковому дискурсі розглядається як складний соціальний інститут і як мала соціальна група. Ефективне виконання родинною функцій, органічне проходження всіх фаз життєвого циклу родини ґрунтується на психологічній сумісності партнерів і своєрідному «збігові» образу ідеального і реального шлюбного партнера.

2. Образ шлюбного партнера – це суб'єктивне уявлення психофізичних, психофізіологічних, психологічних, соціально-психологічних та духовних рис подружнього партнера, яке знаходиться під впливом безлічі соціальних норм, звичаїв, традицій, які регулюють шлюбну поведінку.

3. Результати проведеного емпіричного дослідження свідчать, що структура образу «ідеального» та «реального» шлюбного партнера дещо змінюється з тривалістю спільного сімейного життя, зокрема, змінюється його змістове наповнення, модальність характеристик, якими наділяють ідеального та реального чоловіка/дружину.

4. Встановлено змістовні характеристики образу *ідеальної та реальної дружини* у чоловіків з різним стажем сімейного життя:

– для чоловіків, які перебувають у шлюбі менше 10 років, важливими в *образі ідеальної дружини* виявились діяльнісний, тілесний та емоційний компоненти; для чоловіків, які перебувають у шлюбі понад 10 років – соціальні характеристики дружин;

– структура *образу реальної дружини* у чоловіків з різним стажем сімейного життя була однаковою (найважливішими складовими образу виявились соціальні, емоційні, тілесні характеристики жінки);

– чоловіки зі стажем сімейного життя більше 10 років виділяють в *образі реальних дружин* високі інтелектуальні здібності, акизитивні характеристики і розвинутий соціальний інтелект; чоловіки зі стажем сімейного життя менше

10 років виділяють у реальних дружин переважно емоційні характеристики.

5. З'ясовано змістовні характеристики *образу ідеального та реального чоловіка* у жінок з різним стажем сімейного життя:

- *образ ідеального чоловіка* має однакову структуру у жінок з різним стажем сімейного життя, найважливішими в образі виявились соціальний, інтелектуальний, мотиваційно-діяльнісний компоненти;

- для жінок зі стажем сімейного життя до 10 років важливішими в образі ідеального чоловіка є комунікативні якості; а для жінок зі стажем сімейного життя понад 10 років – соціальна компетентність та соціальний інтелект (далекоглядність, інтуїція, безпомилковість рішень);

- структура *образу реального чоловіка* у жінок з різним стажем сімейного життя теж збігається: в образі домінують мотиваційно-вольові, діяльнісні та соціальні характеристики; поведінкові особливості відсутні);

- у жінок зі стажем сімейного життя більше 10 років зміни образу реального чоловіка відбуваються внаслідок його доповнення новими особистісними характеристиками, часто негативно відтіненими.

6. Комплексна оцінка низки індивідуально- та соціально-психологічних рис реальних шлюбних партнерів виявила, що:

- жінки більш схильні цінувати такі риси чоловіків, як: практичність, організованість, підприємливість (підприємницьку компетентність); вміння налагоджувати стосунки, товариськість, почуття гумору;

- більшість чоловіків цінує переважно соціальні якості дружин.

7. На основі аналізу результатів проведеного дослідження було розроблено психологічні рекомендації, націлені на гармонізацію міжособистісних стосунків у сімейній парі.

Перспективами дослідження, на нашу думку, може виступати подальше вивчення зовнішніх та внутрішніх чинників, які впливають на механізм формування образу ідеального та реального шлюбного партнера.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Американская социологическая мысль: хрестоматия. Сост. Е.И. Кравченко. М., 1994. 496 с.
2. Андреева Г.М. Современная зарубежная социальная психология : хрестоматия. М., 1984. С. 173-179.
3. Андреева Т.В. Потребность женщин и мужчин в брачно-семейных отношениях. *Ананьевские чтения – 2000: Тезисы научно-практической конференции*. СПб., 2000. С. 114-116.
4. Андреева Т.В. Психология современной семьи: учебное пособие. М., 2005. 345 с.
5. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї: підручник для ВНЗ. К., 2001. 96 с.
6. Варга А.Я. Системная семейная психотерапия: лекционный курс. СПб., 2001. 144 с.
7. Васильева Э.К. Семья и ее функции (демографо-статистический анализ): монография. М., 1975. 245 с.
8. Васютинський В.О. Образ шлюбу в уявленнях сучасного українця. *Практична психологія та соціальна робота*. 2012. №6. С. 6-16.
9. Волкова А.Н. Методические приемы диагностики супружеских затруднений. *Вопросы психологии*. 1985. № 5. С. 110-116.
10. Глазунов С. В. Соціологія сім'ї : навч. посібник для закл. вищої освіти. Дніпропетровськ, 2000. 140 с.
11. Головнієва І.В. Зміна традиційних внутрісімейних ролей: нові моделі поведінки та конфлікти. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. №4. С.12-16.
12. Голод С.И. Семья и брак: историко-социологический анализ: монография. СПб., 1998. 272 с.
13. Гребенников И.В. Основы семейной жизни: монография. М., 1991. 157 с.
14. Грищук А. М. Детермінація сім'ї та її ознаки. *Митна справа*. 2011.

№ 4. Ч. 2. С. 3-8.

15. Доева Л.И. Образ супруга в сознании мужчин и женщин республики Северная Осетия-Алания: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.05. Владикавказ, 2017. 208 с.

16. Захарова А. И. Психологические особенности восприятия детьми роли родителей. *Вопросы психологии*. 1982. № 1. С. 10-14.

17. Ильин Е.П. Психология общения и межличностных отношений: монография. СПб., 2009. 586 с.

18. Каган В.Е. Стереотипы мужественности-женственности и «Образ Я» у подростков. *Вопросы психологии*. 1989. №3. С. 53-62.

19. Карабанова О.А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования: учебное пособие. – М., 2004. 320 с.

20. Карковська Р. Уявлення наречених про ідеальну сім'ю. *Освіта регіону*. 2012. №2. С. 23-28.

21. Ковалев С.В. Психология современной семьи: учебное пособие. М., 1988. 286 с.

22. Комарова А.В. Практикум по психологии общения: учебное пособие. СПб., 2012. 50 с.

23. Коростылева Л.А. Психология самореализации личности: брачно-семейные отношения: монография. М., 2000. 406 с.

24. Кошонько Г. А. Особливості міжособистісної комунікації в сім'ї: Зб. наук. праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер.: Педагогічні та психологічні науки. 2012. № 65. С. 195-199.

25. Кравець В.П. Психологія сімейного життя: навч. посібник. Тернопіль, 1995. 696 с.

26. Кравченко Т. Сучасна сім'я у вимірі її вартостей: метод. посібник. К., 2002. 38 с.

27. Кришталь В.В. Сексуальная гармония супружеской пары: монография. Харьков, 1996. 160 с.

28. Кузнецова Е.Ю. Психологические особенности супружеского

копинга на разных стадиях жизненного цикла семьи. *Человек в условиях социальных изменений*. 2016. №4. С.116-119.

29. Куницына В.Н. Межличностное общение: учеб. для вузов. СПб., 2003. 544 с.

30. Любімова Ю. А. Сімейний наратив: мереживо особистих історій: монографія. Київ, 2015. 194 с.

31. Майерс Д. Социальная психология: учебное пособие. СПб., 2007. 512 с.

32. Мид Дж. Г. Избранное: сб. переводов. М., 2009. 290 с.

33. Минухин С. Техники семейной терапии: учебное пособие. М., 1998. 304 с.

34. Митина О.В. Кросскультурное исследование стереотипов женского поведения. *Вопросы психологии*. 2000. №1. С. 68-85.

35. Навайтис Г.А. Семья в психологической консультации: учебное пособие. М., 1997. 265 с.

36. Обозов Н.Н. Межличностные отношения: монография. Ленинград, 1979. 149 с.

37. Парсонс Т. Система современных обществ: монография. М., 1997. 270 с.

38. Парферов В.Н. Психология человека: учебное пособие. СПб., 2000. 160 с.

39. Петровский А.Г. Основы теоретической психологии: учебное пособие. М., 1998. 528 с.

40. Портницька Н. Ф. Образ майбутнього партнера у свідомості юнок з різним досвідом дошлюбних стосунків. *Молодий вчений*. 2016. №1. С. 169-172.

41. Сімейний Кодекс України від 10.01.2002 року (з наступними змінами і доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.

42. Слюсар Л.І. Сім'я в сучасній Україні: інституційна криза чи

постіндустріальна трансформація? *Демографія та соціальна економіка*. 2007. № 1. С. 28-38.

43. Социальная педагогика: курс лекций / Сост. Ю.В. Василькова, Т.А. Василькова. М., 2008. 348 с.

44. Столярчук О.А. Психологія сучасної сім'ї: навч. посіб. Кременчук, 2015. 136 с.

45. Сушицька І.М. Трансформація функцій сім'ї в сучасному соціокультурному просторі. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. 2013. Вип. 31. С. 228-235.

46. Туник Е. Психодиагностика супружеских отношений: учебное пособие. Часть II. СПб., 2014. 96 с.

47. Федорова Н.Ф. Некоторые вопросы межличностного познания в семье. Психология межличностного познания: хрестоматия. М., 1981. С. 177-195.

48. Фомін Ф.В. Сім'я як соціокультурний феномен: аналіз підходів та методологій дослідження. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2012. № 1. С. 59-64.

49. Харчев А.Г. Брак и семья в СССР: монография. М., 1979. 217 с.

50. Цюркало Т.І. Дослідження інституту сім'ї в лоні соціально-філософського знання. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Філософія. Психологія. Педагогіка. 2009. № 2 (26). С. 148-152.

51. Шевандрин М. Психодиагностика, коррекция и развитие личности: учебное пособие. М., 2001. 346 с.

52. Шишкина О.В. К вопросу о современных супружеских. *Психология и педагогика – новая интеграция: Материалы 24-й научной конференции*. СПб., 1998. С. 71-75.

53. Шнейдер Л.Б. Психология семейных отношений: монография. М., 2000. 185 с.

54. Шнейдер Л.Б. Семейная проблематика в эмпирических исследованиях: монография. М., 2019. 317 с.

55. Эйдемиллер Э.Г. Семейная психотерапия: учебное пособие. М., 1990. 245 с.
56. Duval E. M. Family development. Philadelphia Lippincott, 1957. 234p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Узагальнені образи «ідеальної» та «реальної» дружини у свідомості чоловіків

	Образ «ідеальної» дружини	Відносна частота	Образ «реальної» дружини	Відносна частота
1	турботлива	0,81	розуміюча	0,74
2	надійна	0,78	турботлива	0,70
3	розуміюча	0,70	добра	0,68
4	врівноважена	0,63	сентиментальна	0,67
5	спокійна	0,62	врівноважена	0,61
6	весела	0,60	працьовита	0,60
7	далекоглядна	0,57	хазяйновита	0,57
8	толерантна	0,53	сексуальна	0,53
9	мудра	0,50	приваблива	0,50
10	приваблива	0,47	розумна	0,47
11	симпатична	0,46	ощадлива	0,46
12	наполеглива	0,45	вразлива	0,45
13	цілеспрямована	0,45	наполеглива	0,42
14	працьовита	0,44	надійна	0,40
15	хазяйновита	0,38	запальна	0,36
16	гарна мати	0,36	гарна мати	0,36
17	акуратна	0,36	чесна	0,36
18	ретельна	0,36	красива	0,36
19	ощадлива	0,34	врівноважена	0,35
20	ніжна	0,32	вірна	0,32

Додаток Б

Узагальнені образи «ідеального» та «реального» чоловіка у свідомості жінок

	Образ «ідеального» чоловіка	Відносна частота	Образ «реального» чоловіка	Відносна частота
1	надійний	0,87	рішучий	0,81
2	добрий	0,72	наполегливий	0,78
3	турботливий	0,68	слабодухий	0,67
4	розуміючий	0,67	добрий	0,67
5	щедрий	0,65	турботливий	0,61
6	цілеспрямований	0,60	надійний	0,60
7	наполегливий	0,56	вірний	0,56
8	розумний	0,55	люблячий	0,54
9	освічений	0,5	працьовитий	0,50
10	багатий	0,45	розумний	0,45
11	хазяйновитий	0,45	гарний батько	0,45
12	терплячий	0,44	запальний	0,45
13	цілеспрямована	0,38	спокійний	0,3
14	працьовитий	0,36	сильний	0,26
15	завзятий	0,29	відповідальний	0,26
16	справедливий	0,27	уважний	0,26
17	щедрий	0,24	привабливий	0,26
18	принциповий	0,24	гордий	0,24
19	чесний	0,24	веселий	0,24
20	сильний	0,24	вірний	0,24